PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Wester-Koggenland

Gemeentebeschrijving, oktober 1992

Foto omslag:
Noordhollandse stolpboerderij, met in de schoorsteen het jaartal 1907, aan de Koggeweg 1 te Zuidermeer.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodemsoorten *9*
2.2 Reliëf *9*
2.3 Afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *15*
3.1 Agrarisch grondgebruik *15*
3.1.1 Verkaveling *15*
3.2 Landschapsbeeld *17*

4. **Infrastructuur** *19*
4.1 Landwegen *19*
4.2 Waterwegen *19*
4.3 Dijken en kaden *20*
4.4 Spoorwegen *20*

5. **Nederzettingsstructuur** *21*
5.1 Algemeen *21*
5.2 Ursem *21*
5.3 Rustenburg *21*
5.4 Avenhorn *21*
5.5 Grosthuizen en Scharwoude *22*
5.6 Oudendijk *22*
5.7 Berkhout *22*
5.8 De Goorn *22*
5.9 Noord- en Zuid Spierdijk *22*
5.10 Bobeldijk *23*
5.11 Zuidermeer *23*
5.12 Verspreide bebouwing *23*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *25*
6.1 Ursem *25*
6.2 Avenhoorn *25*
6.3 De Goorn *26*
6.4 Berkhout *26*
6.5 Oudendijk *27*
6.6 Scharwoude *27*
6.7 Spierdijk *27*
6.8 Zuidermeer *27*
6.9 Buitengebied *28*

Verantwoording inventarisatie *31*

Geraadpleegde archieven en literatuur *33*

Tabel *35*

Herkomst afbeeldingen *37*

Afbeeldingen *39*

Register *59*

Colofon *61*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Wester-Koggenland. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving West-Friesland worden geraadpleegd.

Deze gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900, 1920 en 1940, archief- en literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

Deze gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De eerste vijf hoofdstukken van de gemeentebeschrijving zijn geschreven door mw. drs. H.S. Danner, beleidsmedewerker van het cluster Monumentenzorg van de provincie Noord-Holland. De inventarisatie werd uitgevoerd door mw. drs. P.E. Devilee, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, oktober 1992

1. Inleiding

De gemeente Wester-Koggenland ligt in de MIP-regio West-Friesland en grenst in het Noorden aan de gemeenten Opmeer en Wognum, in het Oosten aan de gemeente Hoorn, in het Zuiden aan de gemeenten Zeevang en Beemster en in het Westen aan de gemeenten Schermer en Obdam. Het grondgebied van de gemeente beslaat 6.242 ha. De gemeente omvat sinds de gemeentelijke herindeling van West-Friesland per 1 januari 1979 de dorpen Avenhorn, De Goorn, Oudendijk, Scharwoude, Spierdijk, Ursem en Zuidermeer en de gehuchten Bobeldijk, Grosthuizen, Rustenburg en Wogmeer. Het grondgebied van de gemeente is gevormd door samenvoeging van de vroegere gemeenten Avenhorn met de gehuchten Grosthuizen en Scharwoude, de gemeente Berkhout met de gehuchten Bobeldijk, De Goorn, Zuid-Spierdijk en Zuidermeer, de gemeente Oudendijk en de gemeente Ursem met het gehucht Rustenburg. Bovendien heeft men het noordoostelijke deel van de Wogmeer, dat vroeger tot de gemeente Obdam behoorde, Noord-Spierdijk, dat vroeger tot de gemeente Spanbroek behoorde, het zuidwestelijke deel van de gemeente Wognum en het noordwestelijk puntje van de gemeente Hoorn bij deze nieuwe gemeente gevoegd. Het zuidwestelijke gedeelte van de gemeente Ursem dat in de Schermer lag, is bij de gemeente Schermer gekomen.
Avenhorn, Berkhout en Oudendijk hebben vroeger tot dat deel van oostelijk West-Friesland behoord dat men de Veenhoop noemde. Reeds in 1320 werd van deze streek melding gemaakt. In 1408 kwam deze Veenhoop onder het rechtsgebied van Hoorn te ressorteren. Dat wil zeggen dat in de meeste gevallen de rechtszaken van deze dorpen voor de vierschaar in Hoorn plaatsvonden. Alleen de kleine rechtszaken en het overige bestuur van deze dorpen vervielen aan de dorpsbesturen, de zogenaamde Vredemakers. In de Franse tijd zijn deze dorpen zelfstandige gemeenten geworden.
Ursem behoorde sinds de 15de eeuw tot het Baljuwschap van de Nieburgen waarvan het grootste deel van het gebied ten Westen van de Heerhugowaard gelegen was. In 1811 werd ook deze ambachtsheerlijkheid een zelfstandige gemeente. Nadat genoemde dorpen en gehuchten in de loop der tijd op verschillende wijzen zijn samengevoegd en afgesplitst, heeft hun grondgebied vanaf 1854 tot de herindeling van 1979 geen verandering ondergaan. Hoogstens zijn De Goorn, Scharwoude, Spierdijk en Zuidermeer van gehuchten tot dorpen uitgegroeid. Het gehucht Wogmeer behoorde sinds de drooglegging van de Wogmeer tot de bovengenoemde herindeling bij Obdam en Noord-Spierdijk heeft tot hetzelfde tijdstip onderdeel van Spanbroek uitgemaakt.

Wester-Koggenland behoort tot het MIP-inventarisatiegebied (MIP-regio) West-Friesland, waartoe eveneens behoren de gemeenten Andijk, Barsingerhorn, Drechterland, Enkhuizen, Harenkarspel, Heerhugowaard, Hoorn, Langedijk, Medemblik, Niedorp, Noorder-Koggenland, Obdam, Opmeer, Sint Maarten, Sint Pancras, Schagen, Stede Broec, Venhuizen, Warmenhuizen, Wervershoof en Wognum. De gemeente is ten behoeve van de inventarisatie opgedeeld in de MIP-deelgebieden Avenhorn, Berkhout, De Goorn, Oudendijk, Spierdijk, Scharwoude, Ursem, Zuidermeer en het buitengebied.
(Zie afbeeldingen 1 t/m 7).

2. Bodemgesteldheid

De bodem van het gebied waarin de gemeente Wester-Koggenland gelegen is bestaat deels uit zandige klei en klei, voor wat betreft het gedeelte Baarsdorpermeer uit slappe klei en het gedeelte Wogmeer uit sterk kleiïg zand met sterk zandige klei.

2.1 Bodemsoorten

De basis van het huidige landschap waarin de gemeente Wester-Koggenland ligt, is gevormd in het Suboreaal (3000-800 v. Chr.), ten tijde van de Westfriese klei-afzettingen. In deze periode kwamen via het zeegat van Bergen twee transgressies voor, van 2500-2000 v. Chr. en van 1500-1000 v. Chr. Tijdens de eerste transgressiefase ontstond er een getijdegeul van Aartswoud tot Medemblik. Er werden toen kleigronden afgezet. Tijdens de tweede transgressiefase ontstond er een nieuwe geul in het zuidelijke gedeelte van het gebied. Het landschap bestond toen uit wadgeulen en kwelders. Nadat rond 1200 v. Chr. het zeegat van Bergen zich gesloten had, verlandde dit getijdegebied en begon er zich Hollandveen te vormen. Het landschap veranderde in een van opbollende veenkussens, met radiaal afwaterende veenstroompjes. Door ontwatering van het gebied in verband met de ontginning en oxydatie klonk dit veen vanaf de 10de eeuw al in en verdween het in dit gebied al spoedig. Hierbij ontstond een aantal meren, waaronder de Baarsdorpermeer en de Wogmeer. In de Wogmeer ligt kalkrijke, oud-marine zavel- en kleigrond terwijl in de Baarsdorpermeer de klei kalkarm en zeer slap is.

2.2 Reliëf

Het reliëf van het gebied van de gemeente is niet groot. De bodem loopt van -3.3 NAP in het Noord-Oosten tot -1.9 NAP in het Zuid-Westen.

2.3 Afwatering

Het afwateringsgebied van de huidige gemeente Wester-Koggenland behoorde in 1850 voor het grootste deel tot het Ambacht van West-Friesland genaamd Drechterland. Het betrof de polders De Westerkogge, de polder Beschoot, de Troonlanden, de Baarsdorpermeer, De Noorderbraak of Achterwaal onder Scharwoude en De Twee Braakjes bezuiden Scharwoude. De polder de Achterkogge behoorde tot het Ambacht van West-Friesland genaamd De Vier Noorderkoggen, de polder Ursem en het noordoostelijk deel van de polder De Wogmeer tot het Ambacht van West-Friesland genaamd Geestmerambacht en het gedeelte van de polder Mijzen dat binnen de huidige gemeente Wester-Koggenland valt, tot de polders van het kavel Waterland.
In 1934 nam het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland de Raaksmaatsboezem, de boezem van Geestmerambacht en een deel van de boezem van het Ambacht van West-Friesland genaamd De Schager- en Niedorperkoggen, de Niedorperkoggenboezem, in eigendom en beheer over. De Raaksmaatsboezem werd verenigd met een gedeelte van de Niedorperkoggenboezem en heet tot op heden de Verenigde Raaksmaats- en Niedorperkoggenboezem. Bovendien werden de grenzen van de Raaksmaatsboezem en de Schermerboezem verlegd. Dit alles gebeurde in verband met het graven van enkele kanalen in West-Friesland, die opgenomen werden in het afwateringssysteem van deze streek. De hele operatie had ten doel het bevorderen van de scheepvaart in deze regio en het beter toegankelijk maken van West-Friesland voor schepen.

Aan het einde van de MIP-periode, in 1940, ressorteerden alle polders onder Drechterland behalve de polder de Achterkogge die bij de Vier Noorderkoggen bleef behoren en de polder Mijzen bij de polders van het kavel Waterland.

De polder De Westerkogge
De polder De Westerkogge beslaat het gebied van de vroegere Westerkogge, een van de vier koggen waarin het Ambacht van West-Friesland genaamd Drechterland, vroeger bestuurlijk verdeeld was. Na de verovering van West-Friesland door de graaf van Holland in 1289 hebben deze koggen alleen nog maar waterstaatkundige betekenis gehad.
Rond 1850 werd deze polder bemalen door vijf vijzelmolens, waarvan er drie aan de Zuiderzeedijk onder Berkhout stonden en het water via een molenkolk op de toenmalige Zuiderzee loosden. De overige twee molens stonden bij Avenhorn en loosden het water op de Beemsterringvaart, dus op de Schermerboezem. Bij de molens te Avenhorn was een inlaatduiker. Einde 19de eeuw werd er bij Berkhout een stoomgemaal gesticht, het gemaal van de Westerkogge. De molens bij Avenhorn en twee molens bij Berkhout werden verwijderd. In 1936 werd de polder bemalen door bovengenoemd stoomgemaal en een elektrisch gemaal die beide nog steeds op dezelfde plaats aan de IJsselmeerdijk stonden. Drie jaar later was alleen het elektrisch gemaal nog over.
Tegenwoordig staan er twee elektrische gemalen even ten Noorden van Scharwoude en een klein elektrisch gemaal bij Avenhorn. Het gemaal bij Berkhout heeft men buiten werking gesteld en verkocht. Er is nu een exquis restaurant in gevestigd.

De polder Beschoot
In 1850 geschiedde de bemaling door twee vijzelmolens, staande in het Westen van de polder, op de grens van de gemeenten Oudendijk en Avenhorn aan de Slimdijk, die deel uit maakt van de Westfriese Omringdijk. Zij sloegen het water via een molenkolk uit op de Beemsterringvaart, de Schermerboezem dus. Vlakbij de molens lag een inlaatduiker. Einde 19de eeuw werd bij bovengenoemde molens een stoomgemaal gesticht. Rond 1940 deed dit gemaal nog steeds dienst. Van de twee bovengenoemde molens had men op dat tijdstip de meest noordelijke verwijderd. Tegenwoordig wordt de polder door twee kleine gemaaltjes bemalen, waarvan er één bij Oudendijk staat en één halverwege Avenhorn. Het water wordt op de boezem van de Westerkogge uitgeslagen en op het IJsselmeer geloosd.

De Troonlanden
De Troonlanden zijn gelegen tussen de Beemsterringdijk en de Slimdijk. Rond 1850 werd het overtollige water van dit gebied door middel van een duiker door de Slimdijk op de boezem van de polder Beschoot geloosd. Circa 1940 had men dit gebied in drie omkade poldertjes verdeeld. Het noordelijkste poldertje werd bemalen door een windmotorinstallatie en de twee andere door vijzelmolentjes. In alle gevallen werd het water uitgeslagen op de Beemsterringvaart, de Schermerboezem dus. Tegenwoordig staat er bij de Kathoek een mobiel gemaaltje dat het water nog steeds op de Beemsterringvaart uitmaalt.

De Baarsdorpermeer
De Baarsdorpermeer, ook wel de Woggenummermeer genoemd, werd ingedijkt krachtens octrooi van 8 maart 1624.
In 1850 werd de polder bemalen door een vijzelmolen, staande aan de zuidzijde van de polder en uitmalende op de ringsloot, die deel uit maakte van de Westerkoggeboezem.
Einde 19de eeuw had men een stoomgemaal gesticht, dat aan de oostzijde van de polder stond en het water op genoemde ringsloot uitsloeg. De vijzelmolen was verdwenen.

In 1936 werd de polder bemalen door een windmotor, met als hulpgemaal een motorgemaal met centrifugaalpomp. Beide installaties stonden aan de oostzijde van de polder en sloegen het water nog steeds op de ringsloot uit. Drie jaar later had men de windmotor verwijderd en was het motorgemaal alleen overgebleven.
Tegenwoordig staat er aan de oostzijde van de polder een groot elektrisch gemaal en aan de westzijde twee kleine elektrische gemaaltjes. Het water wordt nog steeds op de ringsloot uitgeslagen.

De Noorderbraak of Achterwaal onder Scharwoude
De Noorderbraak of Achterwaal onder Scharwoude werd ingedijkt krachtens octrooi van 7 april 1631, verleend aan Albert Mathijsz. Ens, poorter van Hoorn. In 1850 werd de polder bemalen door een vijzelmolen, staande aan de noordwestzijde van de polder en uitmalende op de boezem van de Westerkogge. In 1940 was de noordwestelijke molen verdwenen. Aan de zuidzijde van de polder stonden toen twee schepradmolens die het water op de Weelsloot, onderdeel van de Westerkoggeboezem, uitsloegen.
Tegenwoordig bestaat deze polder niet meer. Hij is opgegaan in de ruilverkaveling van de Westerkogge.

De Zuiderbraak of De Twee Braakjes onder Scharwoude
De Zuiderbraak of De Twee Braakjes onder Scharwoude, werd drooggelegd krachtens octrooi van 21 december 1630. Rond 1850 bestonden er reeds twee poldertjes. Beide poldertjes behoorden elk aan één eigenaar. Het noordelijkste werd bemalen door een vijzelmolentje, staande en uitmalende op Het Schot dat tot de boezem van de polder Beschoot behoorde. Het zuidelijkste poldertje bezat ook een vijzelmolen die het water eveneens op de bovengenoemde boezem uitsloeg.
Rond 1940 was de polder in verband met de doorsnijding door de spoorweg Purmerend-Hoorn in een oostelijk en een westelijk deel verdeeld. Het oostelijke deel werd bemalen door een staartmolentje, staande aan de zuidzijde van de polder. Het water werd op de boezem van de polder Beschoot uitgeslagen. Het westelijke poldertje werd bemalen door een windmotor en sloeg het water eveneens op de boezem van de polder Beschoot uit.
Tegenwoordig bestaan beide poldertjes niet meer en zijn opgegaan in de ruilverkaveling van de Westerkogge.

De polder De Achterkogge
De landerijen die rond 1850 de polder De Achterkogge uitmaakten, werden vóór deze tijd ook wel de Lage Achterkogge, De buitendijks- of Spierdijkerlanden, De Spierdijker en Wognummer Buitendijkerlanden of De Buitendijkerlanden onder Spanbroek en Wognum genoemd.

Daar deze landen reeds zeer vroeg van veel wateroverlast te lijden hadden, werd al in 1537 voor hen een molenacte opgemaakt. Dat wil zeggen dat er een reglement op de bemaling van deze landen werd vastgesteld.
In 1819 werd deze door een andere vervangen. Hierbij werden deze lage landen van de hoger gelegen afgescheiden en bemalen door twee molens. Het water werd op de Vier Nooderkoggenboezem uitgeslagen.
In 1872 hebben deze landen onder de naam van Achterkogge een bestuursreglement in moderne zin gekregen. Rond die periode heeft er ook aan de noordoostzijde van de polder een stoomgemaal gestaan.
In 1936 werd de polder bemalen door een elektrisch gemaal dat het water op de Vier Noorderkoggenboezem uitsloeg. Drie jaar later blijkt het verdwenen te zijn. Tegenwoordig is er een klein elektrisch gemaaltje aan de noordoostzijde van de polder en twee duikers aan de zuidzijde, in de Bobeldijk. Het water wordt op de boezem van de Westerkogge geloosd.

De polder De Wogmeer
De polder De Wogmeer is een droogmakerij uit het begin van de 17de eeuw en ligt met het noordoostelijke deel in de huidige gemeente Wester-Koggenland. De afwatering geschiedde rond 1850 door middel van twee vijzelmolens, benedenmolens, staande in het zuidwestelijk deel van de polder, die het water uitsloegen op een molenkolk. Via deze molenkolk werd het water naar de ringsloot van de Heerhugowaard, deel uitmakende van de Raaksmaatsboezem, vervoerd, waar het door middel van twee andere molens, bovenmolens, op deze boezem werd afgemalen. Rond 1940 bleken de molens vervangen te zijn door twee elektrische gemalen, die min of meer op dezelfde plaats stonden als de vroegere beneden- en bovenmolens en die het water op dezelfde manier op de ringsloot van de Heerhugowaard loosden als in 1850. Verder waren er vier inlaatduikers tot het inlaten van water in de polder: één bij de voormalige bovenmolen bij de ringsloot van de Heerhugowaard, één in de ringdijk bij de voormalige benedenmolen en nog twee andere op respectievelijk 300 m en 1.100 m ten Noorden van de laatstgenoemde duiker.
Tegenwoordig behoort de polder tot het waterschap West-Friesland.
De bovengenoemde bemalingsinstallaties staan nog steeds op dezelfde plaats. Ten Noorden van het benedengemaal staat een watermolen aan de zuidwestelijke zijde van de Molentocht die het water op de ringsloot uitslaat.

De polder Ursem
In 1850 werd de polder Ursem bemalen door twee vijzelmolens, staande bij Rustenburg. Het overtollige water werd op de ringsloot van de Heerhugowaard uitgeslagen, dus op de Raaksmaatsboezem. Twee inlaatduikers, één bij Rustenburg en één in de Walingsdijk aan de oostzijde van de polder konden zo mogelijk water in de polder inlaten. De buitenlanden van de Heerhugowaard, gelegen tussen de noordwestelijke dijk van de polder en de ringsloot van de Heerhugowaard, werden gedeeltelijk door de Ursemmermolens bemalen en gedeeltelijk door een eigen molentje.
In 1878 werd een stoomgemaal gesticht, staande aan de Drechterlandse dijk halverwege Ursem en Rustenburg. Het water werd uitgeslagen op de Schermerboezem. Tevens werd op deze plaats een inlaatduiker gemaakt, waardoor de eerdergenoemde duikers kwamen te vervallen. Door verbetering van het stoomgemaal in 1908 werden de twee molens overbodig en dus afgebroken. Voortaan loosde de polder uitsluitend op de Schermerboezem.
Rond 1940 werd genoemd stoomgemaal geëlectrificeerd.
De bovengenoemde buitendijkse landen loosden door middel van duikers op de polder. Tegenwoordig zorgen een groot gemaal aan de zuidzijde van de polder, aan de Walingsdijk, halverwege Ursem en Avenhorn en een klein gemaaltje aan de noordoostzijde van de polder voor de afvoer van het water op de Schermerboezem. Voor wat betreft de landen tussen de polderdijk en de ringsloot van de Heerhugowaard lozen deze nog steeds op het polderwater.

De polder Mijzen
Rond 1850 werd deze polder door twee vijzelmolens bemalen, één aan de Ursemmervaart, aan het oosteinde van de gemeente Ursem en één aan de Beemsterringvaart, aan het noordoostelijk einde van de gemeente Schermerhorn. Beide molens sloegen het water uit op de Schermerboezem. Bij de Oostmijzer-huizen lag een inlaatduiker. De buitendijkse landen van de polder die in de Schermer lagen, werden bemalen door vijzelmolentjes en loosden eveneens op de Schermerboezem.
In 1940 werd de polder door een elektrisch gemaal bemalen, staande aan de Ursemmervaart aan de noordoostzijde van de polder. Het water werd op deze vaart, de Schermerboezem, uitgeslagen. De inlaatduiker lag nog

steeds op dezelfde plaats. De buitendijkse landen van de polder werden in deze periode door een windmotor en een houten molentje bemalen en loosden nog altijd op de Schermerboezem.
Tegenwoordig staat het elektrische gemaal nog steeds op dezelfde plaats, maar is gemoderniseerd. Ten Westen daarvan staat een klein elektrisch gemaaltje. De afwatering vindt nog op dezelfde wijze plaats als vroeger, namelijk op de Schermerboezem. De buitendijkse landen lozen nu door middel van een duiker op de vroegere polder de Schermer.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch grondgebruik

De bodem van het gebied van Wester-Koggenland was in 1850 voor het grootste deel als grasland en voor een zeer klein deel als bouwland in gebruik. Aan het einde van de 19de eeuw was het percentage bouwland iets groter dan in 1850, maar het grootste deel werd toch uitgemaakt door grasland. De veeteelt was georiënteerd op de zuivelfabrieken in dit gebied die hier einde 19de eeuw, begin 20ste eeuw overal gesticht werden.
In 1897 werd een rundveefokvereniging in Oudendijk opgericht.
De tuinbouw werd rond 1850 op zeer kleine schaal beoefend en alleen maar voor particulier gebruik, evenals het turfsteken, dat na 1862 niet meer voorkwam.
Rond de eeuwwisseling begon de tuinbouw in deze streek toe te nemen. Bij Bobeldijk onstond er, kort na de totstandkoming van de spoorlijn Alkmaar-Hoorn een groentenveiling van de Land- en Tuinbouwvereniging "De Westerkogge" bij deze halte. Er was daar echter geen veilinggebouw of een veilingvereniging, maar wel een huisje waar de kooplieden konden zitten. In het dorp Avenhorn werd in 1917 een groentenveiling opgericht. Deze is in 1960 verplaatst en in 1980 opgeheven. Bij het gehucht Scharwoude aan de spoorlijn Amsterdam-Hoorn, vijf kilometer van genoemd dorp, was een houten loods en een aanlegplaats voor de groentenschuiten gebouwd. Ook in de Wogmeer beoefende men op kleine schaal tuinbouw.
Rond 1940 was het grootste deel van de bodem van de gemeente nog als grasland in gebruik, maar beoefende bijna de helft van de mannelijke agrarische beroepsbevolking de tuinbouw, waaronder een klein percentage bloembollencultuur.
In Ursem was het areaal tuinbouwgronden bijna groter dan het areaal grasland. Tegenwoordig zijn tuin-, akkerbouw en bloembollencultuur voornamelijk te vinden rond Ursem, Avenhorn, De Goorn, Berkhout, Bobeldijk, Zuid-Spierdijk en de Wogmeer.
In de polder Mijzen, het noordelijke deel van de Westerkogge, de Baarsdorpermeer en de Achterkogge heeft het grasland de overhand behouden.

3.1.1 Verkaveling

Ursem
De verkaveling van Ursem en van het gedeelte van de polder Mijzen dat in de huidige gemeente Wester-Koggenland ligt, is oorspronkelijk een typische 11de-eeuwse opgestrekte veenverkaveling. De verkaveling is vermoedelijk uitgegaan van de Wogmeer toen deze nog een veenriviertje was. In elk geval loopt de noordelijke grens van de vroegere gemeente Ursem langs de zuidelijke ringsloot van deze droogmakerij. In de meeste gevallen is namelijk het gebied van de vroegere ambachten, later de gemeenten, bepaald door de ontginningseenheden. De zuidelijke grens van het eerste verkavelingsblok wordt gevormd door de Wijzend en een gedeelte van de Naamsloot. De oostelijke grens is de Banscheidingssloot, de grens tussen Ursem en Spierdijk. Het tweede verkavelingsblok loopt zuidwaarts, onder de Walingsdijk, de Westfriese Omringdijk, door, tot het vroegere watertje De Leet. Dit wil zeggen dat de verkaveling van oudere datum is dan de Omringdijk, dus ouder dan de 13de eeuw, wat gezien het verkavelingstype ook klopt. Vanaf De Leet zuidwaarts begint een derde verkavelingsblok dat eindigt bij Schermerhorn.
Dit verkavelingsblok staat schuin op het vorige en vormt daarmee eveneens een veerverkaveling. Ook dit blok gaat onder de Dijkstal of Banscheidings-sloot door. Daar het niet onwaarschijnlijk is dat deze Dijkstal, welk woord betekent grondslag van een dijk, een oud tracé van

de Westfriese Omringdijk geweest is, betekent dit dat deze verkaveling ouder is dan de Omringdijk, dus ouder dan de 13de eeuw. Gezien het verkavelings-type klopt dit ook. Waarschijnlijk heeft men in het verleden genoemde dijk als grens van het vroegere ambacht Ursem genomen, hoewel de verkaveling doorliep. Beide verkavelingen worden tegenwoordig aan de oostzijde begrensd door de Beemster en aan de westzijde door de Schermer.
In het Noordoosten loopt de verkaveling van Ursem door tot ten Noorden van het dorp Avenhorn. Vroeger is het gebied veel groter geweest, gezien de grillige vormen die de Schermer- en Beemsterdijken hier hebben aangenomen. Zij laten zien hoe deze meren in het land gehapt hebben. Ook de oude sporen van de Omringdijk hier, die alleen op luchtfoto's te zien zijn, bevestigen dit beeld.
Na 1945 is in de polder Ursem een ruilverkaveling uitgevoerd. De kavels zijn blokvormiger en grootschaliger geworden. De richting waarin de kavels gelegen zijn heeft men behouden en de grenzen van de verkavelingsblokken heeft men geëerbiedigd. De kavelscheidingen worden gevormd door sloten. De Leet, die vroeger een sloot was, heeft men gedempt, zoals eerder genoemd en is een verkeersweg geworden.

Berkhout
De verkaveling van Berkhout is uitgegaan van de Kromme Leek, oorspronkelijk een veenriviertje dat aan de westelijke zijde op een bepaald tijdstip uitgebreid is tot de Baarsdorpermeer. Ook deze verkaveling is een typische 11de-eeuwse, opgestrekte veenverkaveling.
Het verkavelingsblok zuidelijke ringdijk Baarsdorpermeer-Kerksloot-Noordertocht-Burgsloot lijkt op een waaierverkaveling.
Het blok ten Oosten van de Kerksloot met als noordelijke grens de Kromme Leek en met als oostelijke grens Het Keern in de gemeente Hoorn, heeft als zuidelijke grens de Naamsloot. Ten Zuiden van de Noordertocht loopt deze verkavelings- richting in westelijke richting door tot De Goorn.
De bovengenoemde verkavelingsblokken lopen onder de Bobeldijk door, dat wil dus zeggen dat ze ouder zijn dan die dijk. Dat klopt ook, aangezien de Bobeldijk gebouwd is als bescherming tegen de Kromme Leek, circa 1300 in verbinding met de Zuiderzee stond, onderhevig was aan de invloeden van het getij en dientengevolge veel overstromingen veroorzaakte. De Noordertocht is waarschijnlijk het einde van een tussenfase in de verkaveling van Berkhout, terwijl de Naamsloot het einde van deze verkaveling vormt. Samen met de verkaveling van Avenhorn vormt die van Berkhout ook een soort veerverkaveling.
Na 1945 heeft ook in de polder de Westerkogge een ruilverkaveling plaatsgevonden. De kavels zijn iets grootschaliger geworden, maar hebben hun oorspronkelijke karakter behouden, in tegenstelling tot wat er in de polder Ursem is gebeurd. Ook hier bestaan de kavelscheidingen uit sloten.

De Baarsdorpermeer
De verkaveling van de Baarsdorpermeer is die van een typische 17de-eeuwse droogmakerij met als as een middenweg waar de kavels loodrecht opstaan. De kavels worden gescheiden door sloten.

Spierdijk
De verkaveling van Spierdijk is eveneens uitgegaan van de Wogmeer toen deze nog een veenriviertje was. Dit verkavelingsblok wordt begrensd door de Banscheidingssloot met Ursem in het Zuiden, de Burgtsloot en de ringsloot van de Baarsdorpermeer in het Oosten en de noordelijke grens van de polder de Achterkogge in het Noorden. Ook hier loopt de verkaveling onder de Spierdijk door die als bescherming tegen de Wogmeer is aangelegd. De dijk is dus jonger dan de verkaveling. Het verkavelingstype is een 11de-eeuwse opgestrekte veenverkaveling in waaiervorm.

Tegenwoordig zijn de kavels grootschaliger, maar het karakter van een waaiervorm is behouden. De kavels worden gescheiden door sloten.

De Wogmeer
De verkaveling van de Wogmeer is die van een 17de-eeuwse droogmakerij. De kavels staan loodrecht op een middenweg als as, de Wogmeerderweg. De kavels worden gescheiden door sloten.

Avenhorn en Oudendijk
De verkavelingen van Avenhorn en Oudendijk zijn ook weer 11de-eeuwse, opgestrekte veenverkavelingen.
De noordelijke grens van die van Avenhorn wordt gevormd door de Naamsloot en de zuidelijke door de Waterling. Daar begint de verkaveling van Oudendijk, die onder de Westfriese Omringdijk doorloopt tot de Korssloot.
Ook hier is het duidelijk dat de verkaveling ouder is dan de Omringdijk. Samen vormen deze twee verkavelingen een veerverkaveling.
Ook in de polder Beschoot heeft een ruilverkaveling plaatsgevonden, waardoor de kavels grootschaliger zijn geworden.
Het karakter van hen heeft men echter behouden. Wel zijn hier, zoals reeds vermeld, twee kleine droogmakerijtjes, De Noorderbraak of Achterwaal onder Scharwoude en de Twee Braakjes bezuiden Scharwoude, verdwenen. De kavels worden gescheiden door sloten.
Het gebied dat zich ten Zuiden van de Oudendijk, de Westfriese Omringdijk, uitstrekt tot de gemeentegrens die gedeeltelijk langs de Grote waterling loopt, heeft nog zijn oorspronkelijke verkaveling.

3.2 Landschapsbeeld

Het gebied van de gemeente Wester-Koggenland is een zeer open, vlak agrarisch gebied. Linten van bebouwing en beplanting langs de wegen en de kerktorens van Zuidermeer, Spierdijk, de Goorn, Opmeer en Spanbroek zijn beeldbepalende elementen in het landschap.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Het wegenpatroon in de gemeente Wester-Koggenland werd in 1850 bepaald door een aantal van Noord naar Zuid min of meer horizontaal lopende lijnen. In het oostelijk deel van de gemeente werden deze gevormd door de weg van het gehucht Zuidermeer naar de Spierdijk, de Middenweg van de Baarsdorpermeer, de Bobeldijk, de weg waaraan Berkhout is gelegen, Het jaagpad langs de trekvaart van Alkmaar naar Hoorn, de weg langs de Grosthuizergouw waaraan het gehucht Grosthuizen ligt en de Oudendijk.
In het westelijk gedeelte waren dat de Noorddijk en de Walingsdijk.
De scheiding tussen het oostelijk en het westelijk gedeelte van de gemeente werd gevormd door de noord-zuid lopende Spierdijk, de weg waaraan De Goorn en Avenhorn waren gelegen en de Slimdijk.
Evenwijdig aan de Spierdijk liepen in het oostelijke deel van de gemeente de weg van Zuidermeer naar de Bobeldijk en het jaagpad langs de trekvaart van Edam naar Hoorn. In het westelijke deel het Kerkepad, van Ursem naar de Noorddijk.
De wegen waren alle onverhard en met sloten erlangs, met uitzondering van de Slimdijk en de Walingsdijk – gedeelten van de Westfriese Omringdijk – en de weg van het dorp Zuidermeer naar de Bobeldijk, die in deze periode reeds bestraat waren. Verder liepen er een paar voetpaden door de polder De Achterkogge. Namelijk van het gehucht Noordermeer zuidwaarts tot een boerderij aan het zuidelijke einde van de Hooikampsloot. Vandaar ging één pad westwaarts naar de Spierdijk en één zuidwaarts naar de weg Spierdijk-Zuidermeer.

Einde 19de eeuw waren alle wegen in deze gemeente verhard. Bovendien had men toen een paar nieuwe, noord-zuid gerichte wegen aangelegd om de gehuchten in het oostelijk deel van de gemeente onderling te ontsluiten, namelijk van Berkhout naar het gehucht Bobeldijk, van het gehucht Bobeldijk naar de noordoostzijde van de Baarsdorpermeer, bij Leek in de buurt en van halverwege de Bobeldijk noordwaarts tot aan een boerderij bij het zuidelijke einde van de Jonkersloot.
Tevens was er een verbinding totstand gebracht tussen De Burgt, een gehucht ten Noorden van De Goorn, en de weg waaraan Berkhout gelegen was. Deze weg liep evenwijdig met de Spierdijk.
Het kaartbeeld van de periode rond 1940 geeft in vergelijking met dat van het einde van de 19de eeuw nauwelijks veranderingen te zien.
De beide jaagpaden langs genoemde trekvaarten werden in het provinciale wegenplan van 1923 opgenomen en als zodanig aangepast.

Na 1945 hebben de enkele veranderingen die er op dit gebied zijn gepleegd, voornamelijk in de polder Ursem plaatsgevonden. Daar heeft men het watertje De Leet gedempt en er een verkeersweg van gemaakt en De Kolk, een ruilverkavelingsweg uit de polder Hensbroek, is doorgetrokken tot Ursem. Het Zeugdijkje, dat vroeger alleen te voet begaanbaar was, is verhard.
De Braken, die een onderdeel vormt van de verbindingsweg van Alkmaar naar de Spierdijk, gaat dwars door de Wogmeer heen.

4.2 Waterwegen

De waterwegen in de gemeente Wester-Koggenland waren in de eerste plaats bedoeld voor de ontwatering van het gebied. De ringsloten van de Schermer en de Beemster waren geschikt voor vervoer per schip, aangezien zij behalve voor de afwatering ook voor eerstgenoemd doel gemaakt waren. De trekvaart van Alkmaar naar Hoorn en de vaart die een

gedeelte was van de trekvaart van Edam naar Hoorn hadden eveneens deze dubbele functie. Gezien het feit dat er in dit gebied in de eerste helft van de 20ste eeuw ook een redelijk percentage tuinbouw werd beoefend, zullen de meeste polders in die periode ook wel tot vaarpolders geworden zijn.
Rond 1850 bestond er een beurtveer op Purmerend, Hoorn en Amsterdam. In de jaren '70 van de 19de eeuw kwam er ook nog een stoombootdienst op Wormerveer en tien jaar later een op Purmerend, die alleen op maandag naar Amsterdam doorvoer. Naderhand veranderde de stoombootdienst in een motorbootdienst. Bij Avenhorn bestond een overhaal voor het lossen van de groenteschuiten.
In het patroon van de waterlopen, dat voor het grootste deel dat van de dijken en kaden volgde, is echter in de loop der tijd geen noemenswaardige verandering gekomen. Behalve dan dat men, zoals boven reeds genoemd, in het kader van de ruilverkaveling het watertje De Leet in de polder Ursem gedempt heeft en er een verkeersweg van heeft gemaakt. Het watertje De Knie in de polder Beschoot is eveneens gedempt.
Hier zijn ook, ten gevolge van diezelfde ruilverkaveling, de kavels grootschaliger geworden en de kavelsloten dus minder in aantal.
Ten slotte heeft men hier aan de zuidzijde van De Leet een recreatiecentrum ingericht, waaronder een recreatieplas, de Ursemmerplas.

4.3 Dijken en Kaden

De dijken en kaden in dit gebied dateren alle van vóór 1850 en hebben vanouds, als ondergrond voor de wegen hier gediend, behalve voor wat betreft de ringdijken van de Wogmeer, de Noorderbraak onder Scharwoude en de Twee Braakjes bezuiden Scharwoude.
De Walingsdijk, Slimdijk en Oudendijk, delen van de Westfriese Omringdijk, dateren uit de middeleeuwen en zijn aangelegd ter bescherming van het land tegen de steeds groter wordende Schermer en Beemster. Van ongeveer hetzelfde tijdstip moeten de Spierdijk, Noorddijk en Bobeldijk zijn, die het water van de Wogmeer en de Kromme Leek moesten keren. De ringdijken van de droogmakerijen dateren alle uit het begin van de 17de eeuw.
De Walingsdijk, Slimdijk en Oudendijk zijn nog altijd als zodanig herkenbaar. De overige dijken zijn tegenwooordig met het maaiveld gelijk komen te liggen. De ringdijken van de Noorderbraak onder Scharwoude en de Twee Braakjes bezuiden Scharwoude zijn in de ruilverkaveling aldaar verdwenen.

4.4 Spoorwegen

Sinds het einde van de 19de eeuw liepen door dit gebied twee spoorlijnen, namelijk de spoorlijn Alkmaar-Hoorn en die van Amsterdam-Hoorn.
De eerstgenoemde kwam bij het noordwestelijk gedeelte van de Wogmeer de gemeente binnen en had hier tot 15 mei 1938 drie haltes voor het reizigersverkeer: één aan de Spierdijk, één bij het gehucht Zuidermeer en één bij het gehucht Bobeldijk. Rond 1900 heette deze laatste halte Bobeldijk-Berkhout. Voor het goederenvervoer is in elk geval de halte Bobeldijk-Berkhout tot in de jaren '60 beschikbaar gebleven.
Bij de kruising met de huidige E10 verliet hij de gemeente weer.
De spoorlijn Amsterdam-Hoorn kwam even ten Westen van Schardam de gemeente binnen en had hier één halte, namelijk die bij Scharwoude.
Bij de Hulk verliet hij de gemeente weer.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De nederzettingsstructuur van deze gemeente wordt in hoofdzaak bepaald door van oost naar west evenwijdig lopende lijnen, de dijken en kaden in dit gebied, doorsneden door enkele van noord naar zuid evenwijdige lijnen, waarlangs de bebouwing gesitueerd is.
Oorspronkelijk bestond de gemeente uit verschillende veenontginningsgebieden waarin de veeteelt het voornaamste middel van bestaan vormde. Einde 19de, begin 20ste eeuw begon men hier met de tuinbouw en de bloembollencultuur op een wat grotere schaal dan voordien het geval was geweest. De veeteelt-producten gingen naar de zuivelfabrieken die er in dit gebied aan het einde van de 19de, begin 20ste eeuw werden opgericht in Ursem, Oudendijk en Berkhout. Voor de tuinbouw werden twee groentenveilingen ingesteld, één in Avenhorn en één bij Bobeldijk.
Rond 1940 bleek de tuinbouw zó te zijn toegenomen, dat hoewel de veeteelt nog het hoofdmiddel van bestaan vormde, in elk geval de helft van de mannelijke agrarische beroepsbevolking in eerstgenoemde branche werkzaam was. Tegenwoordig nemen akkerbouw, tuinbouw en bloembollencultuur met name rond Avenhorn en Ursem een grotere plaats in dan de traditionele veeteelt, die in de overige delen van deze gemeente nog steeds het belangrijkste is.
Het aantal inwoners van de gemeente is in de loop der tijd geleidelijk toegenomen.

5.2 Ursem

In 1850 bestond Ursem uit een tweezijdige lintbebouwing langs de Drechterlandsedijk, een deel van de Westfriese Omringdijk en een eenzijdige langs het vervolg daarvan, de Walingsdijk. Het kaartbeeld uit het einde van de 19de eeuw geeft hetzelfde beeld te zien. Ook in 1940 is er niet veel veranderd. Langs de Walingsdijk is de lintbebouwing op een enkele plaats tweezijdig geworden.
Na 1945 heeft er een grote bebouwingsverdichting plaatsgevonden, zowel tussen de Drechterlandsedijk en De Kolk als ten Oosten van De Kolk en ten zuiden van De Leet. Tussen de Drechterlandsedijk en het verlengde van De Kolk is de Walingsdijk tweezijdig bebouwd.
Midden 19de eeuw zijn deze dijkgedeelten enigszins verhoogd met een stenen muurtje.
Daar waar dit muurtje onderbroken wordt door een uitrit van een huis zijn daarin schotbalksponningen aangebracht.
De kern van het dorp wordt gevormd door de kerk met de pastorie.

5.3 Rustenburg

Het gehucht Rustenburg had rond 1850 een eenzijdige lintbebouwing, zowel langs de dijk van de polder Ursem als wel langs de Drechterlandsedijk. Einde 19de eeuw geeft hetzelfde beeld te zien en ook was er rond 1940 niet veel veranderd.
Na 1945 is het aantal huizen wel enigszins uitgebreid en heeft er tussen de dijk van de polder Ursem en de ringdijk van de Heerhugowaard, in de Drinkwaard, deel uitmakende van de vroegere Troonlanden, enige bebouwingsverdichting plaatsgevonden.

5.4 Avenhorn

Rond 1850 had Avenhorn een eenzijdige lintbebouwing die enigszins verdicht was bij de Kathoek. De kaart van einde 19de eeuw laat hetzelfde beeld zien. Rond 1940 was deze eenzijdige lintbebouwing op enkele

plaatsen tweezijdig geworden, maar verder veranderde er niets. Na 1945 is er een verdichting opgetreden in de hoek tussen de Naamsloot en de Dorpsweg en in het Noordwesten van het dorp.

5.5 Grosthuizen en Scharwoude

Grosthuizen of Groot- Oosthuizen en Scharwoude bestonden rond 1850 uit een tweezijdige lintbebouwing met in Grosthuizen een enkel- en dubbelzijdige wegsloot. In de loop der tijd is het aantal huizen hier niet erg toegenomen, noch aan het einde van de 19de eeuw, noch rond 1940. Ook het huidige kaartbeeld geeft weinig verandering te zien.
In Grosthuizen wordt de kern gevormd door het gemeentehuis en de onderwijzerswoning. De kerk is verdwenen. Alleen de klok ervan resteert nog. De kern van Scharwoude wordt gevormd door de kerk met een doorgang naar de pastorie en de begraafplaats.

5.6 Oudendijk

Oudendijk had rond 1850 een hoofdzakelijk eenzijdige lintbebouwing langs de dijk die op een enkele plaats tweezijdig was. Het kaartbeeld van einde 19de eeuw en van rond 1940 geven hetzelfde beeld te zien. Na 1945 is het aantal woningen langs de dijk enigszins toegenomen, maar verder is er niets veranderd. Ook hier is de dijk in het midden van de vorige eeuw door middel van een betonnen muurtje enigszins verhoogd. De bruggen over de Beemsteruitwatering zijn oorspronkelijk gebouwd ten tijde van het graven van deze uitwatering om de bewoners van Oudendijk de mogelijkheid te geven naar hun landerijen aan de overkant van dit water te komen. Vóór het graven van deze uitwatering bestond hier slechts een smalle dijksloot. De kern wordt gevormd door de kerk, de pastorie en het café.

5.7 Berkhout

Rond 1850 bestond Berkhout uit een tweezijdige lintbebouwing, waarin einde 19de eeuw en rond 1940 geen noemenswaardige verandering kwam. Na 1945 is er aan het Oosteinde, ten Oosten van de Kerkebuurt, een verdichting opgetreden. De kern wordt gevormd door de kerk, de pastorie en een ommuurde begraafplaats. Over een klein gedeelte is een eenzijdige wegsloot aanwezig.

5.8 De Goorn

Rond 1850 had het gehucht De Goorn een tweezijdige lintbebouwing, doorlopende tot het toenmalige gehucht De Burcht. Hetzelfde beeld is te zien aan het einde van de 19de eeuw. In 1940 was het aantal huizen van De Burcht zó gering, dat het niet verwonderlijk is dat dit gehucht op de huidige kaart niet meer voorkomt. Na 1945 is er ten zuiden van de Spierdijk enige bebouwingsverdichting opgetreden.

5.9 Noord- en Zuid-Spierdijk

Rond 1850 bestonden Noord- en Zuid-Spierdijk uit een tweezijdige lintbebouwing. Einde 19de eeuw was het aantal huizen enigszins toegenomen, maar rond 1940 weer sterk verminderd.
Tegenwoordig is de dijk tussen Spierdijk en Noord-Spierdijk nagenoeg enkelzijdig en tussen Zuid-Spierdijk en Spierdijk tweezijdig bebouwd. De dijk is enigszins kronkelig. In de hoek tussen de Spierdijk en de Noorddijk te Zuid-Spierdijk is een kleine en in de hoek tussen de Spierdijk en de Bobeldijk te Spierdijk is een grote bebouwingsverdichting opgetreden. De kern van Spierdijk wordt gevormd door de kerk met daaraan verbonden de pastorie en daartegenover de begraafplaats.

5.10 Bobeldijk

In 1850 bestond het gehucht Bobeldijk uit een geringe, tweezijdige lintbebouwing. Vijftig jaar later was het aantal woningen iets toegenomen. Bij de kruising van de Slimtocht met de dijk was enige bewoningsverdichting te zien. Rond 1940 bleek het aantal huizen weer enigszins verminderd. De bebouwingsverdichting was in elk geval verdwenen. Na 1945 is het aantal woningen weer iets toegenomen. De bebouwing is nog altijd tweezijdig, langs een kronkelige dijk met bomen erlangs en enkel- en dubbelzijdige wegsloten. De boerderijen zijn door middel van dammen met de straatweg verbonden. Het gehucht heeft geen kern.

5.11 Zuidermeer

In 1850 bestond het dorp Zuidermeer uit een tweezijdige lintbebouwing. De kaart van einde 19de eeuw geeft hetzelfde beeld te zien. Rond 1940 nam het aantal huizen wat toe en trad er een kleine bebouwingsverdichting op die na 1945 weer afnam. De kern van het dorp wordt gevormd door de kerk, de pastorie en de school.

5.12 Verspreide bebouwing

In 1850 was de verspreide bebouwing nog zeer schaars. Aan de westzijde van de toenmalige Noordermeer, tegenwoordig de Buitendijkse Landen geheten, stonden een paar huizen die einde 19de eeuw tot het gehucht Noordermeer uitgroeiden, met een hoofdzakelijk enkelzijdige lintbebouwing.
Rond 1940 bleek hierin geen verandering gekomen. Na 1945 is de lintbebouwing tweezijdig geworden, maar is het aantal huizen afgenomen. Ook langs de Middenweg van de Baarsdorpermeer was de bebouwing anno 1850 zeer schaars en enkelzijdig. Einde 19de eeuw nam het aantal huizen toe en werd de bebouwing dubbelzijdig. Rond 1940 stonden er nog meer huizen en onstond er een gehucht Baarsdorpermeer. Na de Tweede Wereldoorlog is dit gehucht nog enigszins groter geworden. Geen van beide gehuchten hebben een kerk, laat staan een kern.
Het gehucht Noorddijk had in 1850 een tweezijdige lintbebouwing, die aan het einde van de 19de eeuw niet was toegenomen. Rond 1940 was de bebouwing er zelfs flink afgenomen. Na 1945 is het aantal huizen behoorlijk vermeerderd. De bebouwing is nog steeds tweezijdig.

6. Bebouwingskarakteristiek

In de gemeente Wester-Koggenland was er in de MIP-periode in de acht dorpen van de huidige gemeente sprake van een concentratie van bebouwing. In de kernen langs de dorpslinten stonden de kerk, woonhuizen en agrarische bedrijven.
In het buitengebied lagen voornamelijk agrarische bedrijven verspreid langs de rechte dorpslinten. In de MIP-periode werden oude agrarische bedrijven vervangen en vond er verdichting langs de linten plaats.
De agrarische bedrijven in de kernen en in het buitengebied behoren tot het type stolpboerderij of tot het rechthoekige kop-romp type waarbij zowel het bedrijfsdeel als het woonhuis onder een zadeldak is geplaatst. De Noordhollandse stolpboerderij komt het meeste voor en heeft veelal een voorgevel met pilasters of lisenen, een kroonlijst en verhoogde middenpartij, dakkapel of houten geveltop. Ook de Westfriese stolpen worden veelal met pilasters of lisenen, kroonlijst en verhoogde middenpartij, dakkapel of gevelkap verrijkt. De daken zijn voornamelijk met riet bedekt, soms met een ingelegde panspiegel; opmerkelijk zijn de veel voorkomende ronde schoorstenen. De grotere woonhuizen of rentenierswoningen hebben eveneens vaak pilasters of lisenen, een kroonlijst en een verhoogde middenpartij of dakkapel. De woonhuizen in het buitengebied zijn schaars. Wel staan er nog drie gemalen uit de periode 1870-1880 aan de dijken. De oude melkfabriek uit de MIP-periode aan de Baarsdorpermeer heeft een nieuwe functie gekregen.

6.1 Ursem

De kern van Ursem lag oorspronkelijk noordelijker. De oorspronkelijke ligging wordt nog aangegeven door de nu excentrisch staande Hervormde Kerk aan het Kerkepad 4. Deze kerk werd gebouwd in 1840-1848 naar ontwerp van de hoofdingenieur van de Waterstaat E. de Kruyff. Het is een rechthoekige gecementeerde zaalkerk met lisenen en rondboogvensters onder zadeldak. Boven de voorgevel is een houten ruiter met galmgaten, uurwerken en torenspits aangebracht. Bij de kerk staat de vrijstaande pastorie.
De rooms-katholieke St. Bavo uit 1920-1921 aan de Noorddijkerweg 1 werd gebouwd naar ontwerp van architect A.J. Kropholler. Het is een sobere bakstenen kerk onder zadeldak met absis en fronttoren. De kerk ligt meer bij de huidige kern van Ursem, namelijk op het punt waar de Drechterlandsedijk met de Noorddijkerweg samenkomt en de Walingsdijk. De kern wordt hoofdzakelijk gevormd door woonhuizen, winkels en een café. Het zijn sobere kleine woonhuizen op en aan de dijk, de noklijn meestal haaks op de weg. Walingsdijk 10 is een kleine houten dijkwoning op rechthoekig grondplan, bestaande uit een bouwlaag met kapverdieping onder schilddak. Voor het huis staan betonplaten waarin schotbalksponningen zijn gemaakt.

6.2 Avernhorn

Avernhorn is een lintdorp met tweezijdige bebouwing. Komend vanaf het zuiden valt het vierkante pand aan het water, Hoog 4, 5, 6, op. Het is een vrijstaand pand met drie woningen onder afgeknot glooiend paviljoendak, opvallend is de detaillering van gekleurde bloemmotieven boven de hoekentree en op de borden van de vier dakkapellen. De woonhuizen en agrarische bedrijven langs de West zijn sober.
De Hervormde Kerk aan West 19 is een eenschepig kerkje uit 1642.
De westgevel en de houten dakruiter werden in 1914 vernieuwd. Achter de kerk ligt de voormalige dorpsschool (tot 1927) met onderwijzerswoning. De onderwijzerswoning is een royaal woonhuis opgetrokken uit baksteen op gecementeerde plint met gecementeerde hoekpilasters,

kroonlijst en een verhoogde middenpartij. In de zijgevel is een gedenksteen aangebracht met het jaartal 1873.
Na de MIP-periode ontstonden nieuwbouwwijken en sportvelden aan de oostzijde van de West. Avenhorn vormt een ononderbroken lint met De Goorn.

6.3 De Goorn

De Goorn is een tweezijdig lintdorp waar enkele boerderijen, royale woonhuizen of rentenierswoningen staan. De rentenierswoningen zijn te vergelijken met de stolpen vooral wat betreft de architectonische detaillering, namelijk hoekpilasters, kroonlijst en verhoogde middenpartij of dakkapellen. De kleinere woonhuizen, voornamelijk onder mansardedak, staan met de noklijn haaks op de weg.
De kern van de Goorn wordt gevormd door de kerk. De kerk Onze Lieve Vrouwe van de Rozenkrans werd in ca. 1930 gebouwd naar ontwerp van architect J. Kuipers. Het is een bakstenen kerkgebouw op rechthoekig grondplan onder zadeldak met vijfhoekige absis, lagere zijbeuken onder lessenaarsdak en een zijlings geplaatste vierkante toren met spits.
De pastorie uit 1853 hoorde bij de oude, thans bij de huidige Rooms Katholieke kerk. De voorgevel van de pastorie bestaat uit vijf traveeën met een centraal geplaatste ingang en wordt afgesloten door een brede kroonlijst.
In deze kleine kern staat ook het klooster Maria Oord met de school St. Rosa. Het klooster werd rond 1930 gebouwd. Zowel door de schaal en de hoogte als door de afstand van de weg onderscheidt het klooster zich van de overige bebouwing.
Het klooster is gebouwd op een vrijwel rechthoekig grondplan onder samengesteld zadeldak. Het hogere deel aan de straatzijde is haaks op het woongedeelte geplaatst en wordt gesteund door steunberen. De kapel bevindt zich in het voorste gedeelte op de eerste verdieping en heeft kleine glas-in-lood vensters. Ook de tegel Maria Oord is op deze hoogte aangebracht. Op de top is een open nis met een hardstenen kruis geplaatst; waarschijnlijk hing hier oorspronkelijk een klok in.
Het dorpslint wordt afgesloten door het dorpscafé "De Ontmoeting", een breed gebouw met afgeschuinde hoeken en een verhoogde middenpartij met diagonaal metselverband in de top.
Na de MIP-periode werd zowel langs het lint als in de nieuw ontstane woonwijken achter het lint gebouwd.

6.4 Berkhout

Berkhout is een tweezijdig bebouwd lintdorp waar de boerderijen en woonhuizen overwegend op ruime afstand van elkaar staan. Opmerkelijk zijn de vele agrarische bedrijven in dit dorp, Noordhollandse- en Westfriese stolpen of boerderijen onder zadeldak al dan niet met voorhuis, in streekeigen bouwtrant. Veel boerderijen zijn met riet bedekt.
Westeinde 276 is een voorbeeld van een Noordhollandse stolphoeve uit 1918, gelegen aan de weg met een voorgevel met hoekpilasters, een versierde kroonlijst, een centraal geplaatste erker waarboven een band van gekleurde tegels is aangebracht en een verhoogde middenpartij. Op het voorschild staat een ronde schoorsteen.
Anna Hoeve, Oosteinde 107 is een voorbeeld van een met riet bedekte stolp met ingelegde spiegel waarvoor een voorhuis op rechthoekig grondplan onder schilddak is geplaatst. Het voorhuis wordt afgesloten door een kroonlijst die verbonden is met de lijst van de stolp. Op het dak van het voorhuis wordt de centraal geplaatste dakkapel bekroond door een fronton.
De Ridderhoeve, Oosteinde 86, werd in 1926 herbouwd en wijkt door zijn rechthoekige vormen af van de streekeigen bouwstijl. De gedenksteen verwijst nog naar de oude boerderij uit 1608.

De royale woonhuizen of rentenierswoningen behoren meestal tot het type van een dwarshuis met kroonlijst, een centraal geplaatste entree en een verhoogde middenpartij met balkon of dakkapel. Kerkebuurt 107 behoort tot dit type maar onderscheidt zich door het tegeltableaux met Jugendstilmotieven in de spaarvelden. De kern van Berkhout wordt gevormd door de kerk en de pastorie. Hier is de bebouwing geconcentreerd.
De Nederlands Hervormde kerk, Kerkebuurt 172, werd in 1884 gebouwd naar ontwerp van architect A. Stuuwesuyck. Het is een bakstenen kerk met detaillering van hardsteen op rechthoekig grondplan met fronttoren aan west- en transept aan noordzijde. Achter de kerk ligt een ommuurde begraafplaats met een tuindershuisje en graven bij het entree.
Naast de kerk staat de vrijstaande pastorie, Kerkebuurt 170, uit 1865. Het is een hoogopgetrokken bouwwerk bestaande uit twee bouwlagen plus kapverdieping onder paviljoendak. De voorgevel bestaat uit vijf traveeën met centraal geplaatst entree met stoep en wordt afgesloten door een kroonlijst.

6.5 Oudendijk

Oudendijk is een eenzijdig bebouwd lintdorp aan de Beemsterringvaart. Aan de Dorpsweg ligt de Nederlands Hervormde kerk uit 1648. Het is een eenbeukig kerkje met een vijfzijdige sluiting en een dakruiter aan de westzijde. Zowel woonhuizen als agrarische bedrijven liggen verspreid aan de dijk, opmerkelijk zijn de twee boerderijen met voorhuis aan de dorpsweg 67 en 83 met geknikte vensters en geknikte gecementeerde wenkbrauwen, beide in ca. 1880 gebouwd.

6.6 Scharwoude

Scharwoude is een tweezijdig bebouwd lintdorp gelegen tussen het buurtschap Grosthuizen en het IJsselmeer. Aan de rand van het dorp staan enkele boerderijen maar verder is het dorp voornamelijk bebouwd met woonhuizen onder zadel- of mansardedak, deels met erker.
De Nederlands Hervormde kerk, Scharwoude 8, is een sobere bakstenen kerk op rechthoekig grondplan onder zadeldak met fronttoren. De kerk is vanwege het fragment van het 17de-eeuwse eiken doophek met koperen doopboog met het gemeentewapen en de toren vanwege de klok op de Rijksmonumentenlijst geplaatst.
Ten zuiden van het dorpslint aan de Spoorbaan Amsterdam-Hoorn ligt het voormalige stationsgebouw uit 1884, Stationsweg 4. Het bouwwerk is geheel gecementeerd onder samengesteld zadeldak met elkaar snijdende kappen van ongelijke hoogte achter trapgevels. Aan de perronzijde is een houten erker geplaatst.

6.7 Spierdijk

Spierdijk is evenals de andere dorpen in de gemeente Wester-Koggenland een tweezijdig bebouwd lintdorp met een uitbreidingswijk ten noordoosten van het lint van na de MIP-periode. Zowel kleinere woonhuizen als agrarische bedrijven staan in de kern van het dorp. De agrarische bedrijven behoren voornamelijk tot het type van de stolpboerderij met pilasters of lisenen, kroonlijst en verhoogde middenpartij, zoals de Wilhelminahoeve aan de Spierdijkweg 121. De datering anno 1898 staat op de ronde schoorsteen in het voorschild.
Tegenover de Wilhelminahoeve ligt een boerderij, Spierdijkerweg 120, die eerder gebouwd is onder invloed van de Gooise dan de streekeigen bouwtrant. De boerderij kenmerkt zich voornamelijk door de rietenkap met overstek.
Daarnaast komt aan het kop-romptype op rechthoekig grondplan met voorhuis onder zadeldak voor, bijvoorbeeld Noordspierdijkerweg 214.

De kern van Spierdijk wordt gevormd door de rooms-katholieke St. Gregoriuskerk uit 1849 naar ontwerp van architect W. van der Horst met een transept uit 1895. Het is een bakstenen kruiskerk met een brede frontpartij met vierkante ruiter met spits.
De pastorie is eveneens in 1849 gebouwd en is verbonden met de kerk. De voorgevel bestaat uit vijf traveeën met een centraal geplaatste ingang en wordt afgesloten door een kroonlijst, iets naar achter geplaatst zijn nog twee traveeën.
In ca. 1930 is het klooster met bejaardentehuis aan de zuidzijde van de kerk gebouwd. Tegenover de kerk, aan de andere kant van de Spierdijkerweg, ligt de begraafplaats.

6.8 Zuidermeer

De bebouwing van Zuidermeer bestaat voornamelijk uit kleinere woonhuizen of agrarische bedrijven aan weerszijde van het lint. De Rooms Katholieke kerk onze Lieve Vrouw van Lourdes uit 1933 is niet direct aan de weg geplaatst. Het is een sobere bakstenen kerk onder achter elkaar geplaatste en van in hoogte variërende zadeldaken. Voor de kerk bovenaan de brede toegangstrap staat een beeld van Maria met biddende Bernadette. De kerk heeft een aanbouw aan noord-, de pastorie, en zuidzijde. Achter de kerk is de uit één bouwlaag bestaande St. Bernadette School gebouwd.
Op de hoek van de Zuidermeerweg en de Koggeweg (1) staat een gave Noordhollandse stolpboerderij van het type stolp met pilasters, kroonlijst, asymmetrisch geplaatst entree en verhoogde middenpartij. Door de versierde kroonlijst, de gesneden windveren en de houten paardekop in de top krijgt de boerderij een rijker aanzien. In de ronde schoorsteen staat de datering: Anno 1907.

6.9 Buitengebied

In het buitengebied komen naast woonhuizen voornamelijk verspreid liggende agrarische bedrijven voor. Veel voorkomend zijn de Noordhollandse en Westfriese stolp evenals het rechthoekig kop-romp type. Het buurtschap Grosthuizen vormt door de concentratie van bebouwing een uitzondering op deze structuur. Rond het voormalige gemeentehuis uit 1878 dat bekroond wordt door een leeuw en de onderwijzerswoning met de recent gesloopte school uit 1878 staan enkele grotere bouwwerken. Vroeger heeft hier ook een kerk gestaan waaraan de begraafplaats op de terp en de klok naast het voormalige gemeentehuis nog herinneren. De meeste bouwwerken dateren uit de tweede helft van de 19de eeuw zoals het herenhuis Grosthuizen 69 en de Westfriese stolp, Grosthuizen 53. Deze stolp met een oudere kern onderscheidt zich omdat zij een gecementeerde gevel met blokmotief heeft. Een voorbeeld van het kop-romp type is Grosthuizen 54. De voorgevel van het voorhuis heeft een symmetrische indeling met een centraal geplaatste entree. De entree wordt geflankeerd door lisenen. Boven de entree bevinden zich de klapdeuren met het balkon van de kapverdieping. Gecementeerde frontons zijn boven de vensters en de deur aangebracht. In het buurtschap Bobeldijk staan naast woonhuizen zowel sobere boerderijen, zoals Bobeldijk 113, als rijkere stolphoeves langs het lint met wegsloot verspreid. Een voorbeeld van een rijkere stolp is Bobeldijk 22 uit 1860; een Westfriese stolphoeve met een regelmatig gelede voorgevel met een centraal geplaatste ingangspartij en een houten klokgevel boven de kroonlijst. De houten top wordt versierd met pilasters waar vazen opstaan en wordt afgesloten door een fronton.
In het buitengebied werd ca. 1920 de Melkfabriek gebouwd aan de Baarsdorpermeer. De fabriek heeft thans een andere functie, is verbouwd maar heeft wel de hoge pijp behouden.

De gemeente Wester-Koggenland heeft drie gemalen, gebouwd in de periode 1870-1880. Het stoomgemaal Beetskoog aan de Beetskoogkade is in 1877 gebouwd door ingenieur W. Blankevaart en W.C. en I.C. de Wit. Het gemaal van De Polder Beschoot werd in 1870 aan de Slimdijk gebouwd, het gemaal De Ruyter staat aan de Drechterlandse dijk. Het zijn alle drie eenvoudige bakstenen gemalen op rechthoekig grondplan onder zadeldak. Gemaal De Ruyter heeft een gecementeerde verhoogde middenpartij met een rondboogfries in de top.
Aan de Walingsdijk tussen Avenhorn en Ursem is de 18de-eeuwse Banpaal met eenhoorn beeldbepalend.

Verantwoording Inventarisatie

Bij de inventarisatie van objecten uit de periode 1850-1940, de MIP-periode, in de gemeente Wester-Koggenland is gekeken naar de gaafheid, de situering en de eventuele architectuur- of lokaalhistorische waarde van de objecten. De oorspronkelijke functie van objecten was eveneens een criterium voor het plaatsen op de inventarisatielijst, zo werden kerken, pastorieën en gemalen mede vanwege de functionele waarde geïnventariseerd. Er is getracht om een overzicht te geven van de meeste gave exemplaren van de verschillende types woonhuizen en agrarische bedrijven. De gemeente Wester-Koggenland kende in de MIP-periode voornamelijk verdichting en uitbreiding langs de bestaande lintbebouwing.
Inventarisatie op basis van een stedebouwkundige typologie was daarom niet relevant.

Geraadpleegde archieven en literatuur

Archieven
Archief van de gemeente Avenhorn, 1854-1927

Literatuur
Cock, J.K. De, *Bijdrage tot de Historische Geografie van Kennemerland in de Middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag*, diss., Groningen, 1965.

Directie Algemene Dienst Rijkswaterstaat, *Beschrijving van de provincie Noord-Holland behorende bij de Waterstaatskaart*, 's-Gravenhage, 1950.

Geschiedenis van Ursem in een ringband, Ursem, 1990.

Groot, P. Pz., *In en rond de Zeevang*, Oosthuizen, 1989.

Kollis, H.Tz., *Uit de historie van Berkhout*, Berkhout, 1968.

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem, 1936.

Bureau Maas, *Landschapsonderzoek Noord-Holland*, regio D: West-Friesland. Uitgevoerd in opdracht van de Dienst Ruimte en Groen (voorheen PPD) van de provincie Noord-Holland, Haarlem, 1989.

Pons, L.J. en prof. dr. ir. Oosten, M.F., *De bodem van Noord-Holland*, Wageningen, 1974. Uitgave Stichting voor Bodemkartering.

Steketee, C.A., *Een stukje historie der gemeente Oudendijk*, Oudendijk, 1936.

Vries, G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem, 1864.

Tabel

Bevolkingsontwikkeling

	1851	1860	1870	1875	1880
Avenhorn	388	1.130	1.215	1.253	1.357
Berkhout	1.734	1.856	2.034	2.158	2.331
Grosthuizen	335				
Oudendijk	755	585	634	651	667
Ursem	936	1.014	1.215	1.257	1.296

	1890	1900	1910	1920	1925
Avenhorn	1.282	1.159	1.125	1.211	1.324
Berkhout	2.365	2.343	2.329	2.617	2.696
Oudendijk	579	511	485	525	523
Ursem	1.238	1.164	1.183	1.274	1.275

	1930	1940	1991
Avenhorn	1.410	1.448	
Berkhout	2.841	3.035	
Oudendijk	499	417	
Ursem	1.321	1.488	

Wester-Koggenland	**12.738**

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland I t/m XIII

2. De voormalige gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk en Ursem en Obdam, Spanbroek, Wognum en Hoorn gedeeltelijk met de toenmalige begrenzing; Mil. top. kaart, verkend 1849-1850. Gegraveerd 1854.

3a. Voormalige gemeente Avenhorn rond 1867; J. Kuyper, gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869. Groningen, 1984.

3b. Voormalige gemeente Berkhout rond 1866; J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1866. Groningen, 1964.

3c. Voormalige gemeente Oudendijk rond 1867; J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869. Groningen, 1984.

3d. Voormalige gemeente Ursem rond 1867; J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1866. Groningen, 1984.

3e. Voormalige gemeente Obdam rond 1867; J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1866. Groningen, 1984.

3f. Voormalige gemeente Spanbroek rond 1867; J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1866. Groningen, 1984.

3g. Voormalige gemeente Wognum rond 1867; J. Kuyper, Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869. Groningen, 1984.

4. De voormalige gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk, Ursem, Obdam, Spanbroek en Wognum rond 1900, *Historische Atlas Noord- Holland*, Den Ilp 1989.

5. De voormalige gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk, Ursem, Obdam, Spanbroek en Wognum rond 1940; Army Map Service, Washington D.C. 1943.

6. De gemeente Westkoggenland rond 1989, *Grote Topografische Atlas van Nederland*, Groningen 1989.

7. De voormalige grenzen van de gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk en Ursem en Obdam, Spanbroek, Wognum en Hoorn voorzover deze binnen de huidige gemeente Wester-Koggenland vallen.

8. De boezemgebieden in Noord-Holland.

9. De voornaamste waterwegen rond 1850.

10. De voornaamste waterwegen rond 1940.

11. De voornaamste dijken, kaden en wegen rond 1850.

12. De voornaamste dijken, kaden en wegen rond 1940.

13. Bodemkaart.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

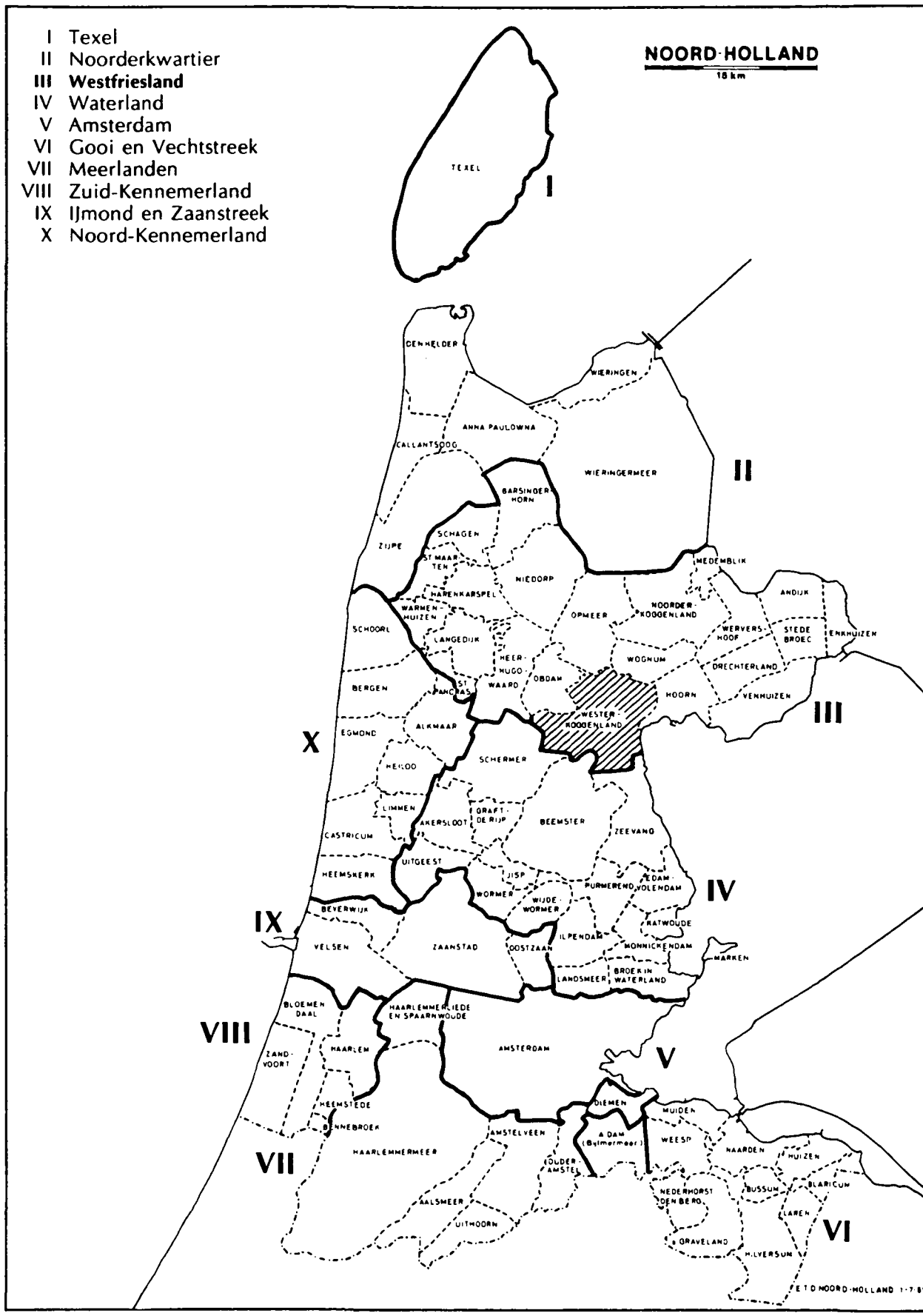

2. De voormalige gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk, Ursem, Obdam, Spanbroek en Wognum rond 1850

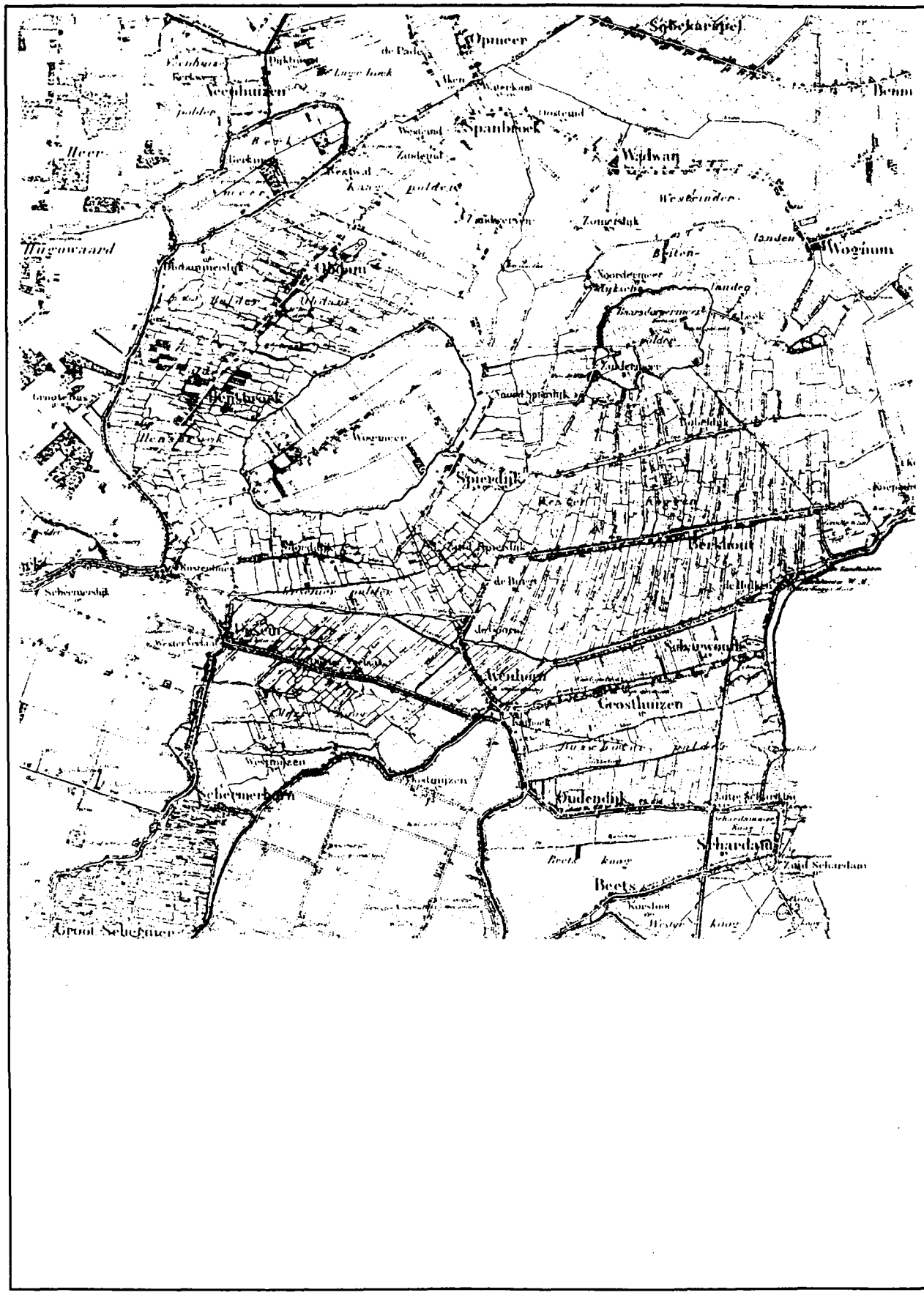

3a. De voormalige gemeente Avenhorn rond 1865

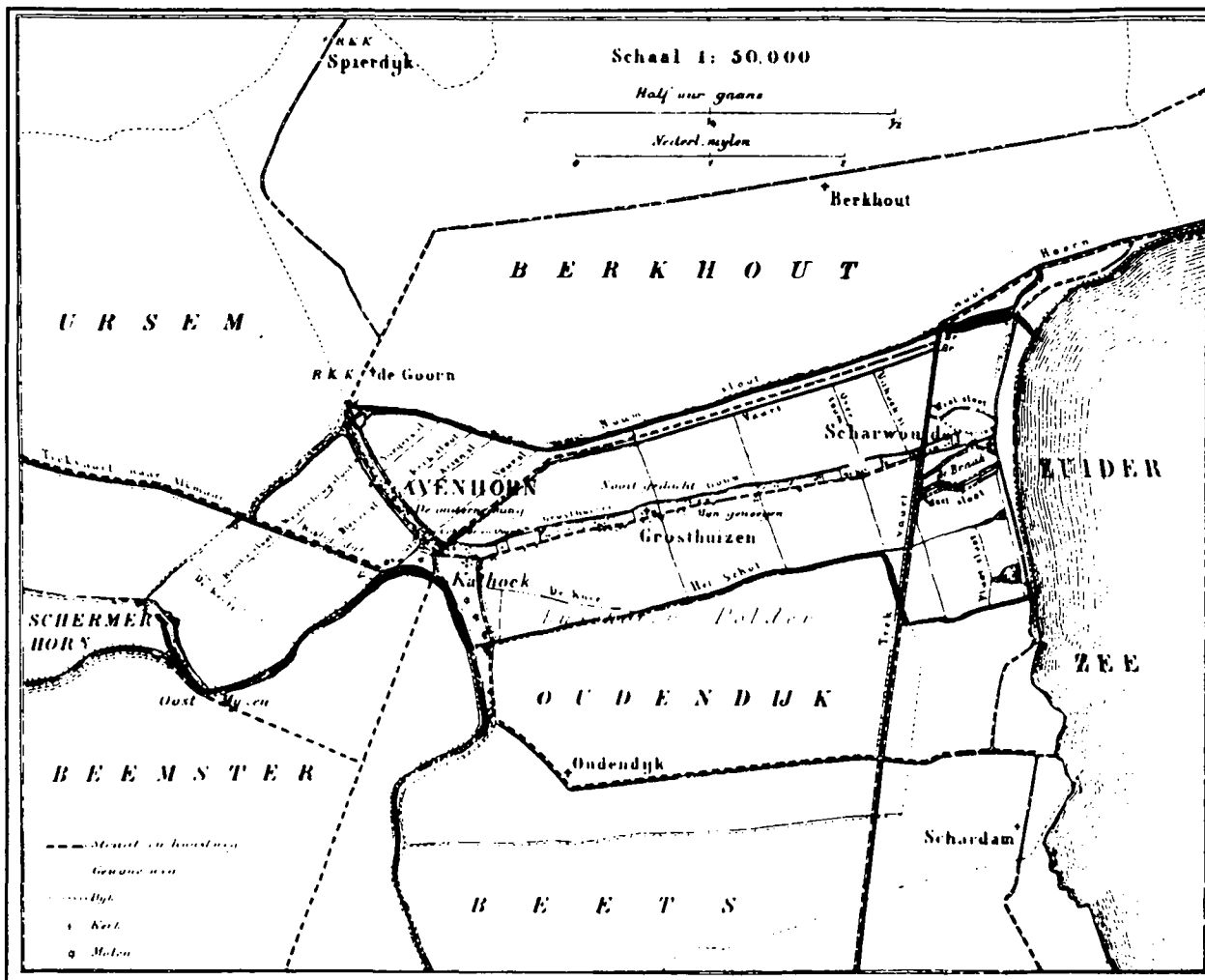

3b. De voormalige gemeente Berkhout rond 1865

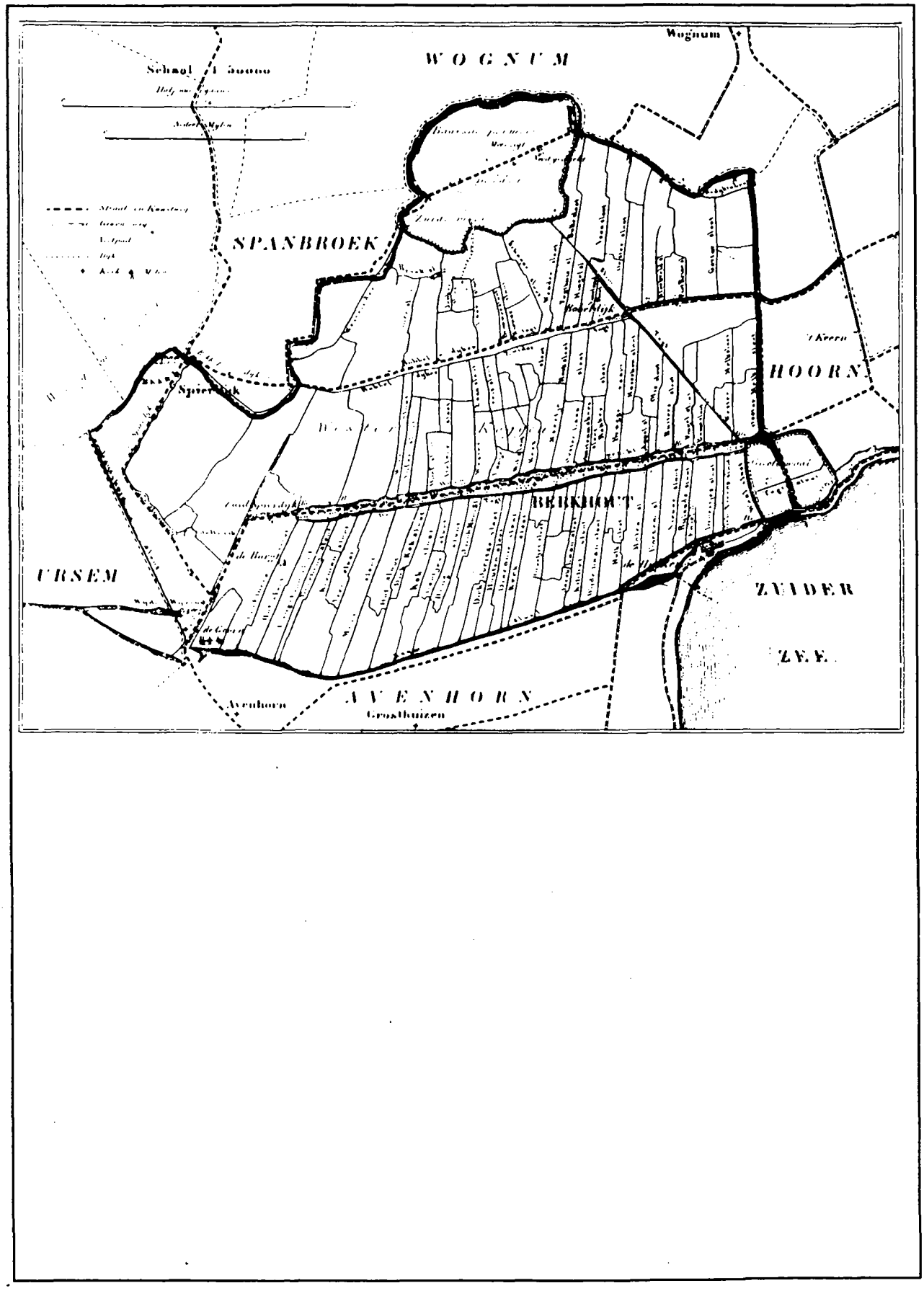

3c. De voormalige gemeente Oudendijk rond 1865

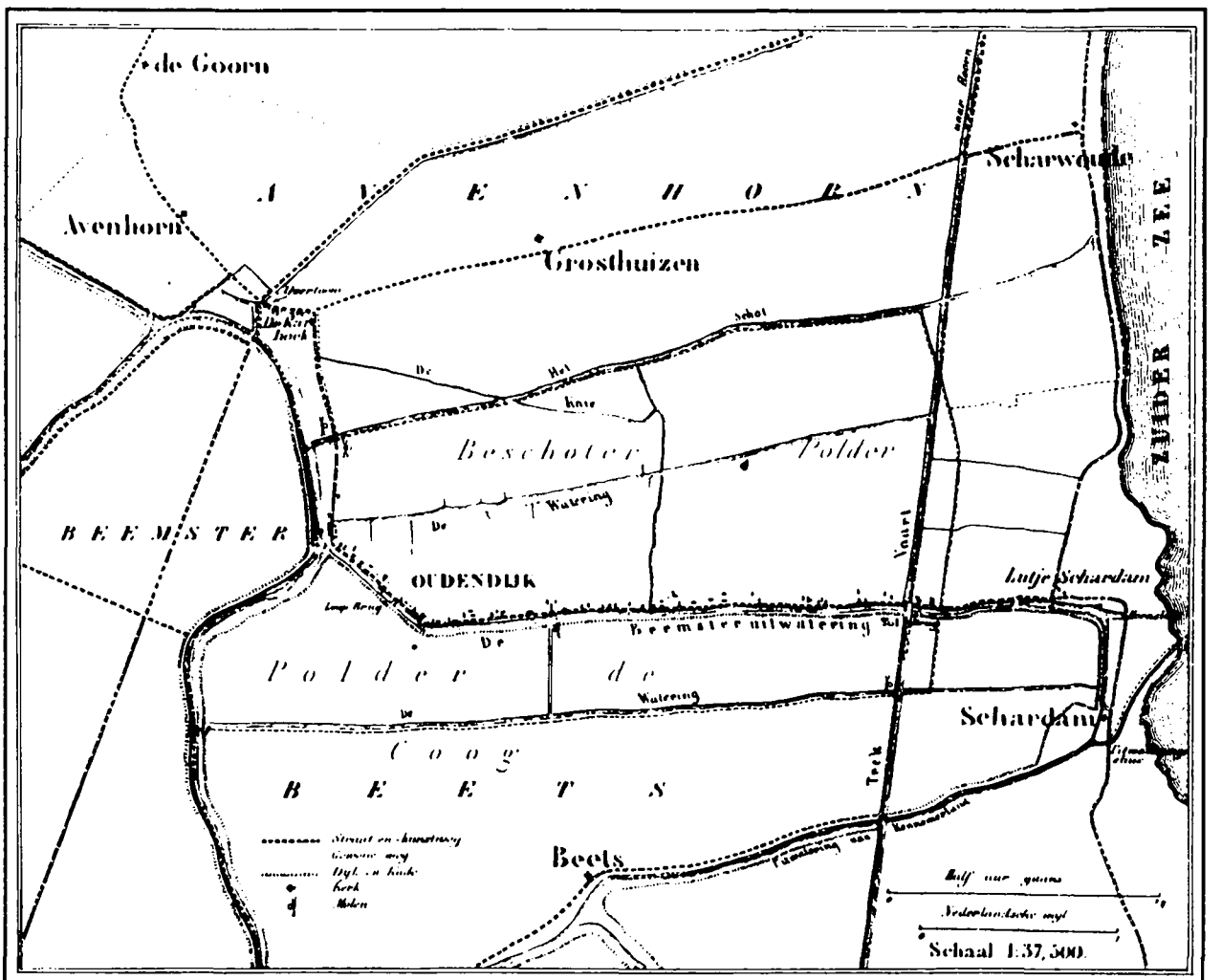

3d. De voormalige gemeente Ursem rond 1865

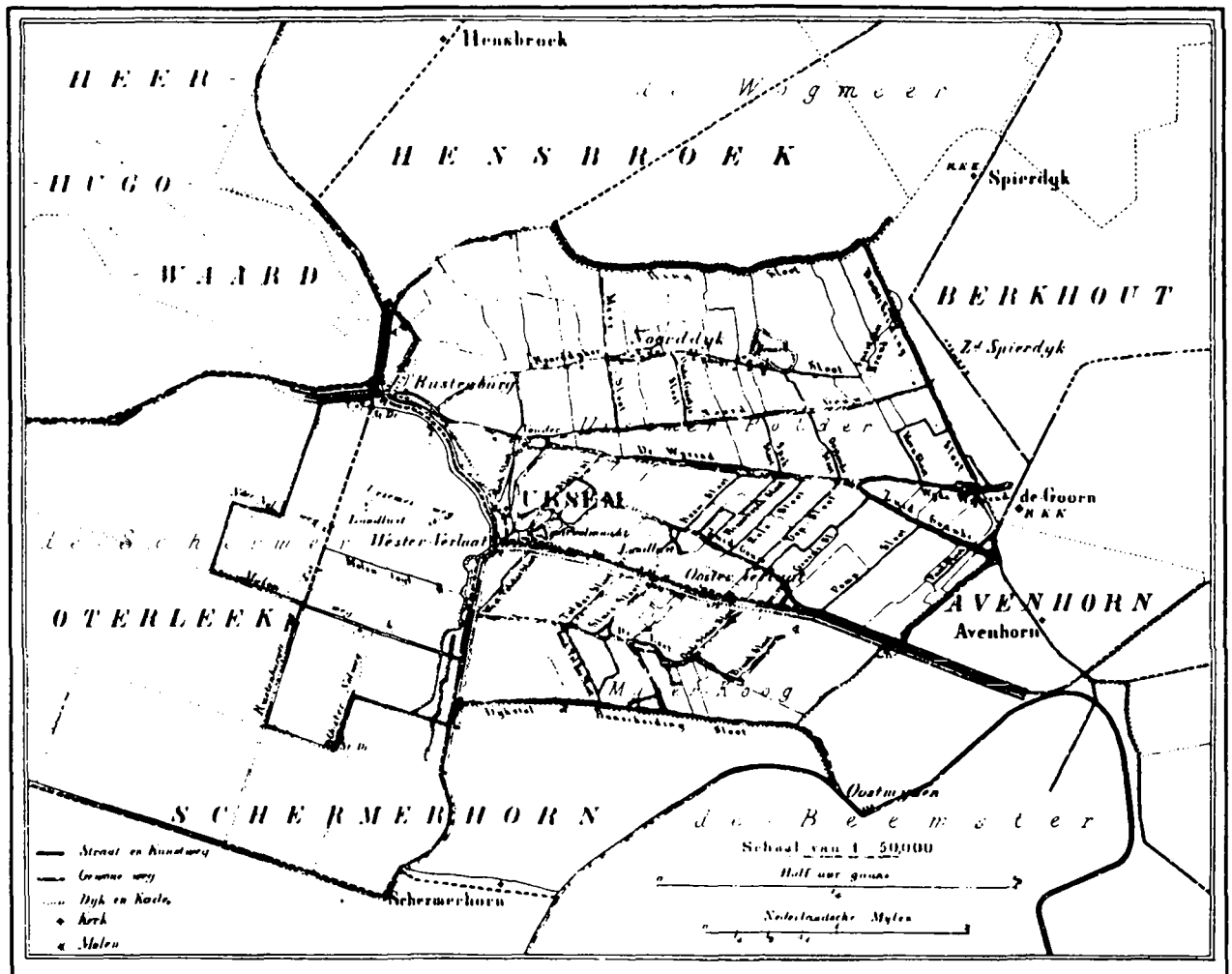

3e. De voormalige gemeente Obdam rond 1865

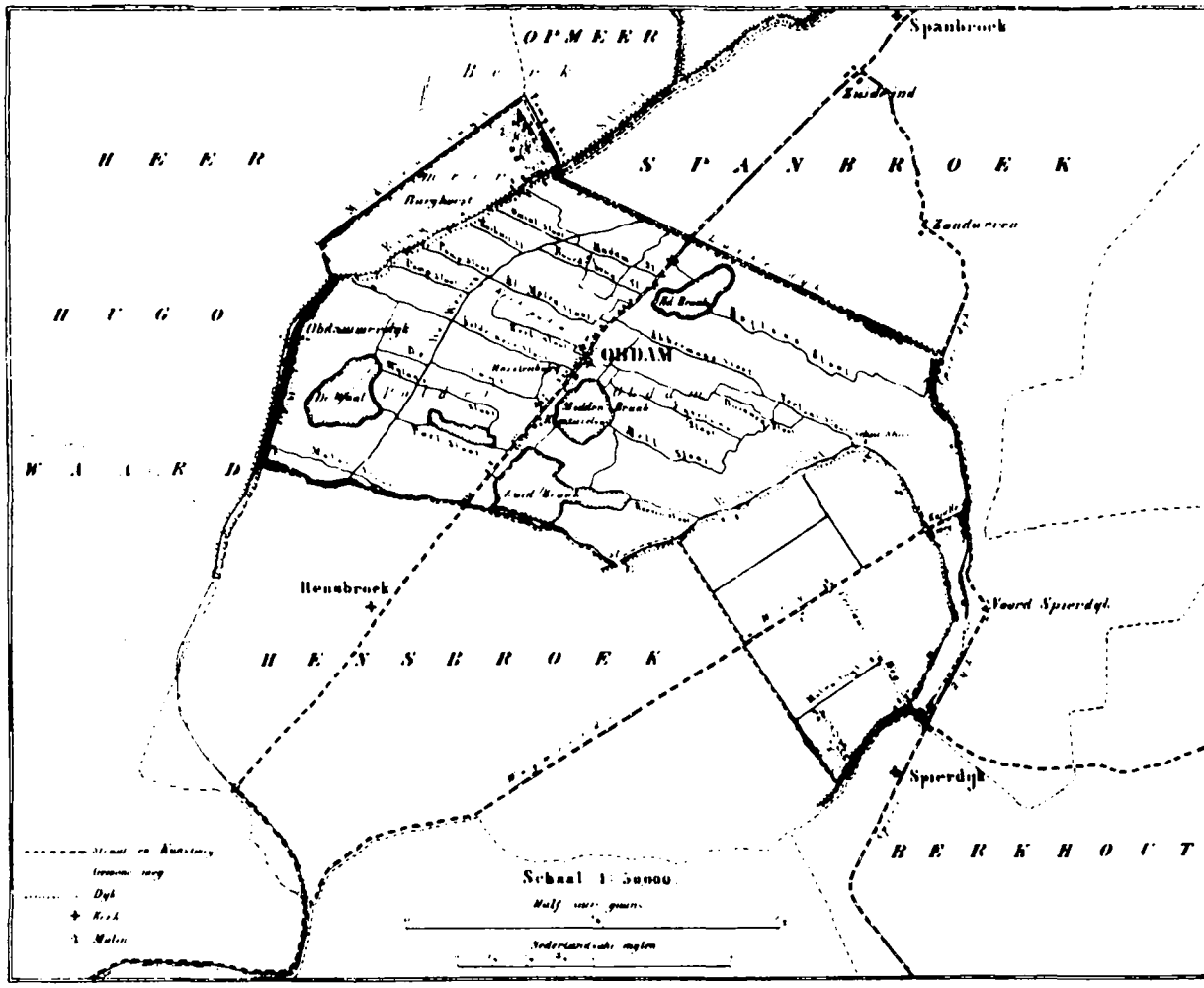

3f. De voormalige gemeente Spanbroek rond 1865

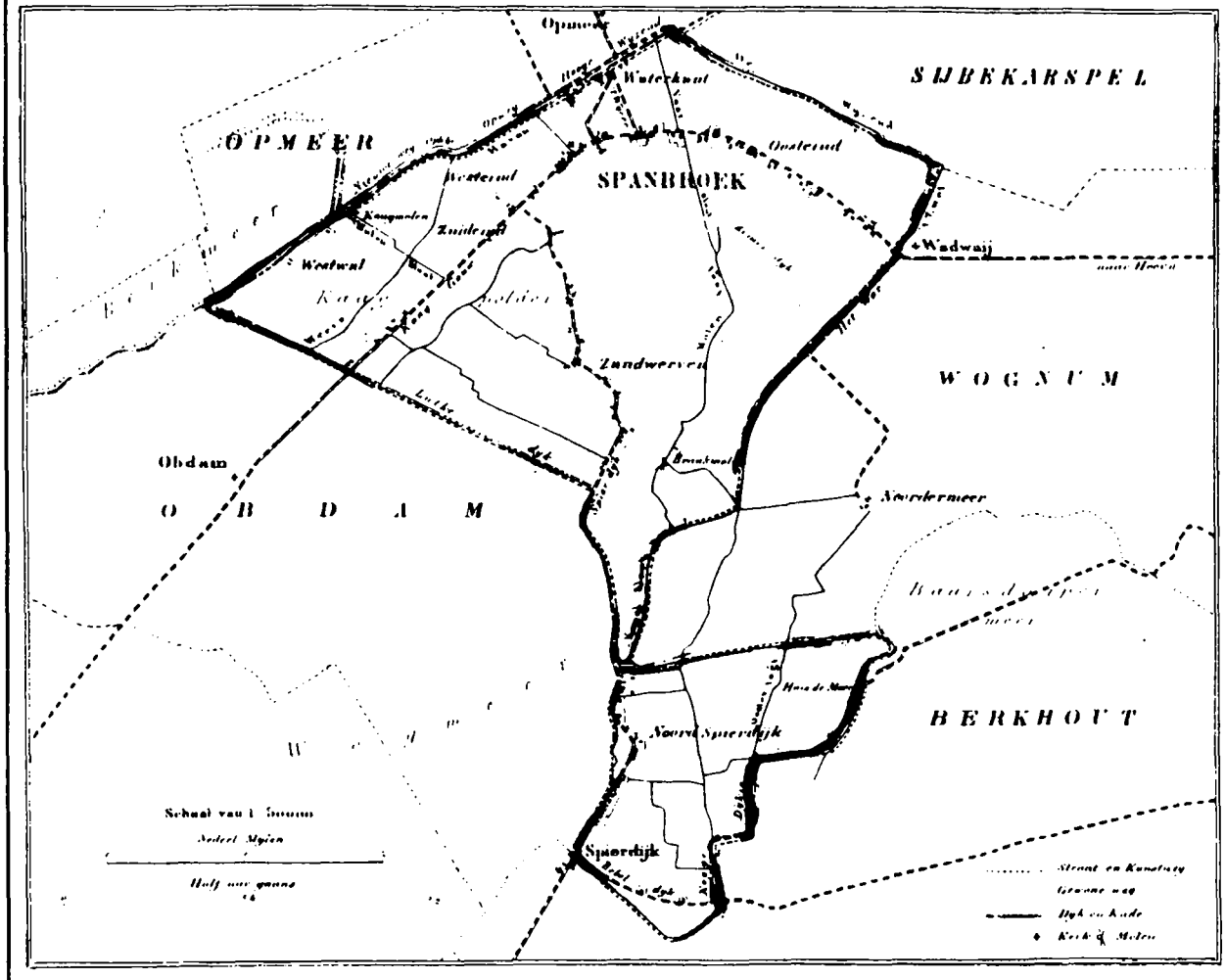

3g. De voormalige gemeente Wognum rond 1865

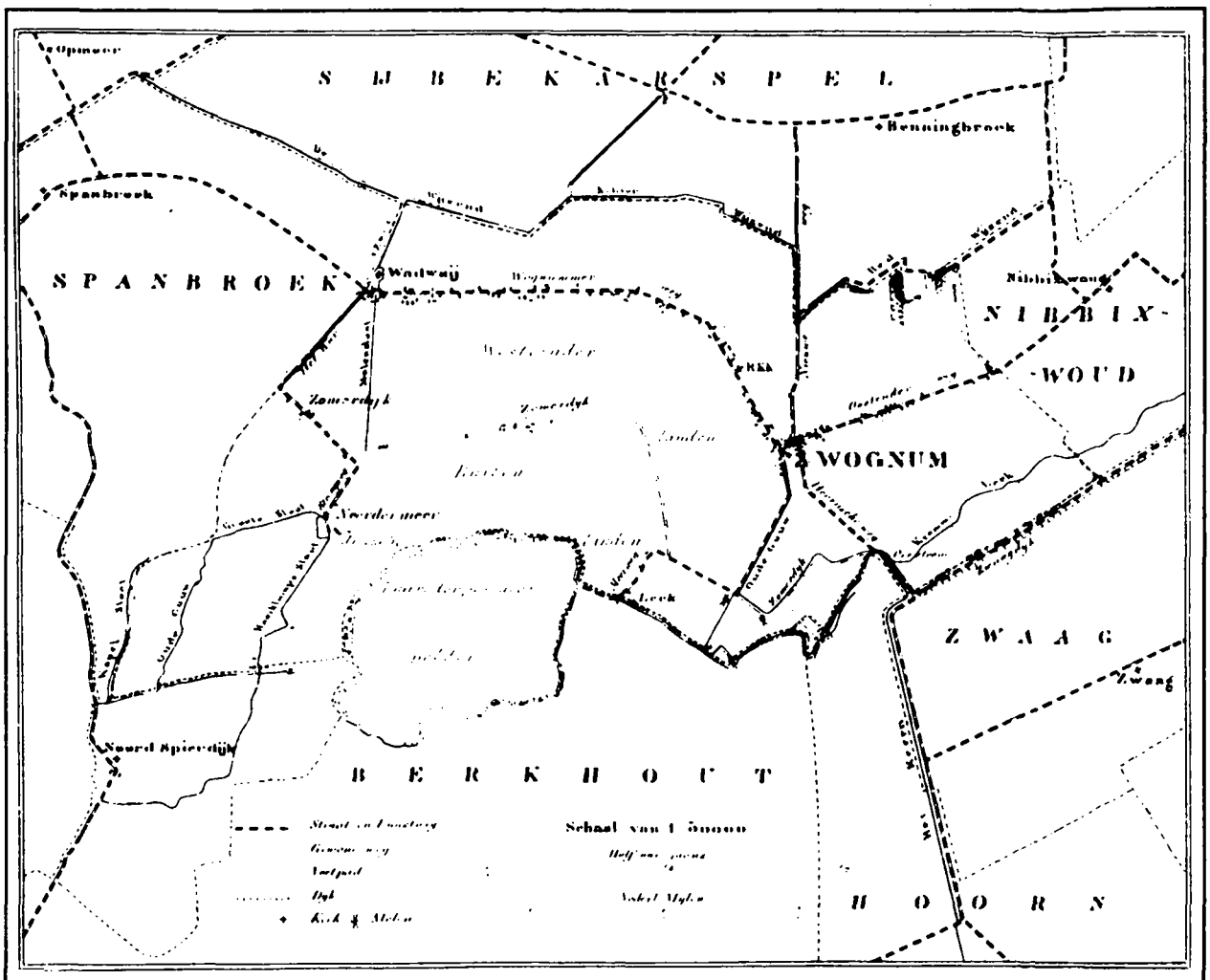

4. De voormalige gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk, Ursem, Obdam, Spanbroek en Wognum rond 1900

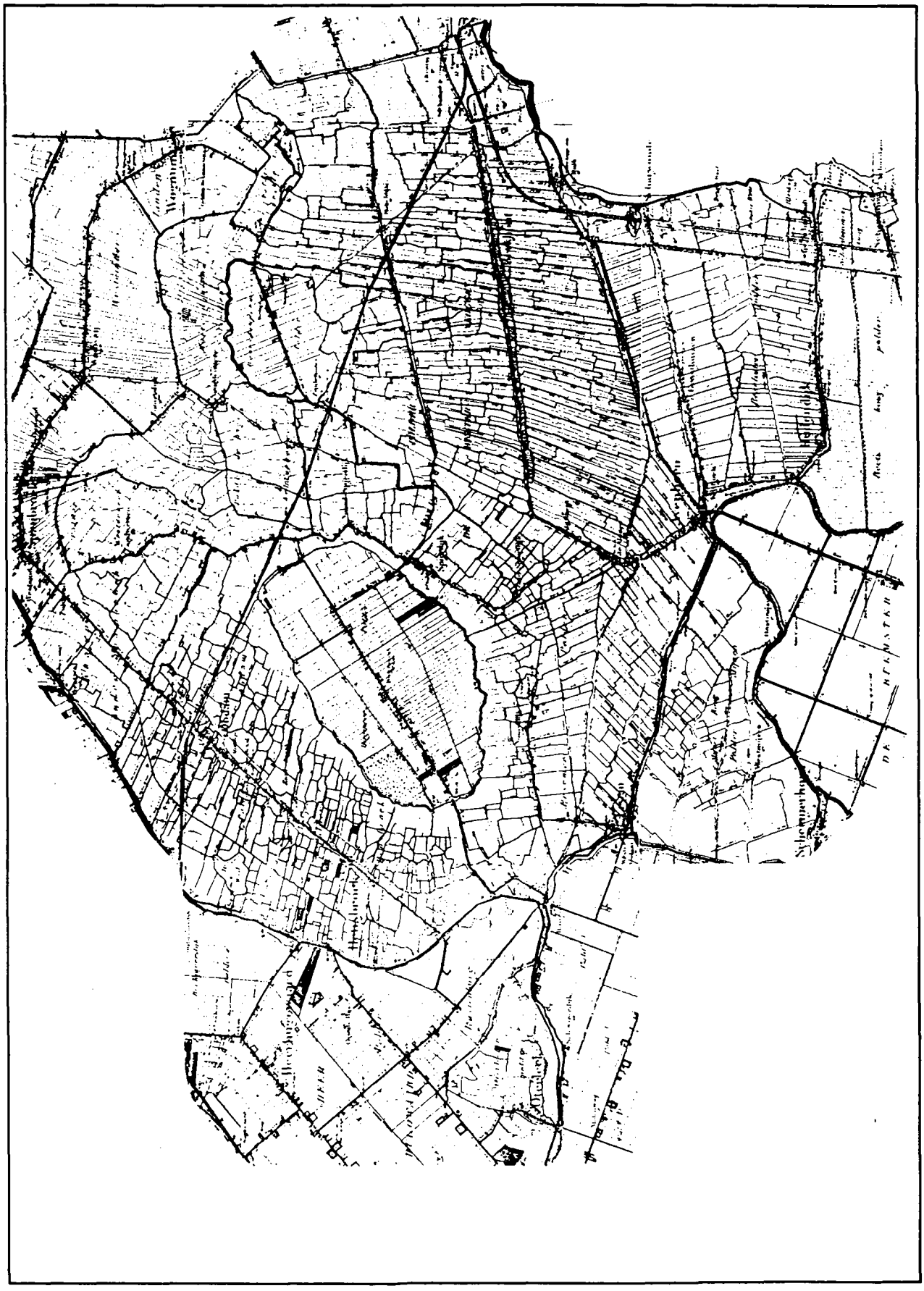

5. De voormalige gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk, Ursem, Obdam, Spanbroek en Wognum rond 1940

6. De gemeente Wester-Koggenland rond 1989

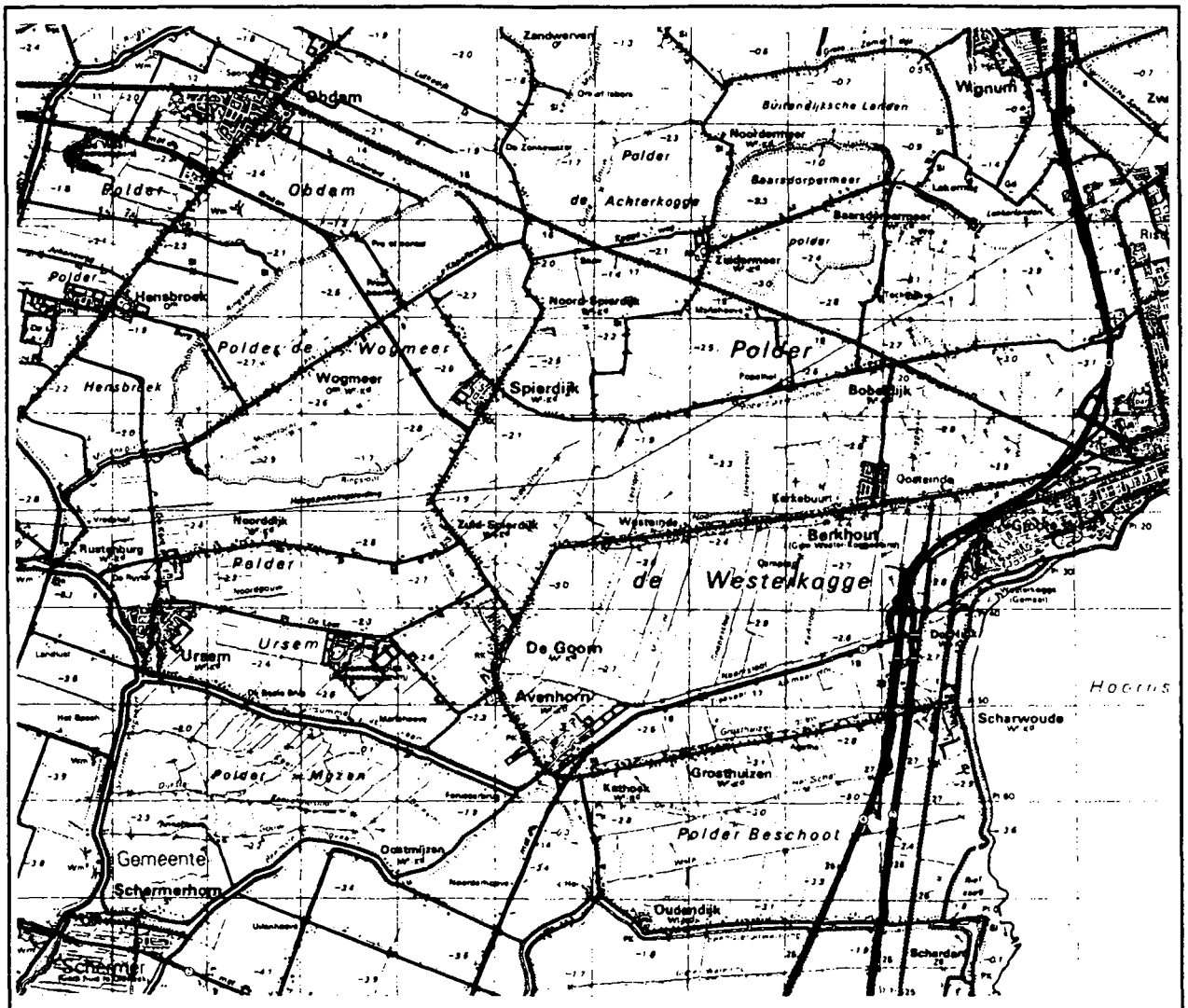

7. De voormalige grenzen van de gemeenten Avenhorn, Berkhout, Oudendijk, Ursem, Wognum en Hoorn voor zover deze binnen de huidige gemeente Wester-Koggenland vallen.

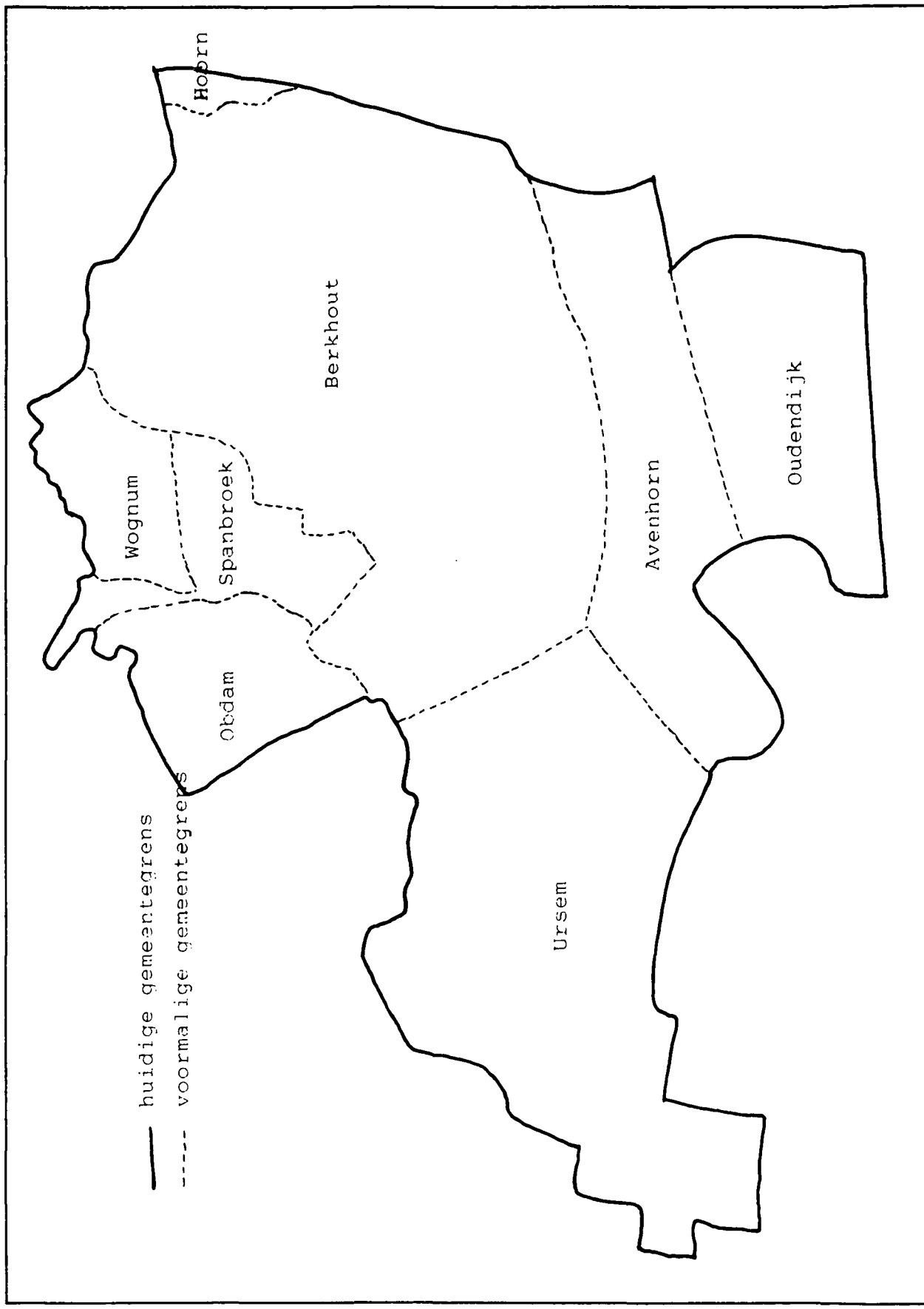

8. De boezemgebieden in Noord-Holland

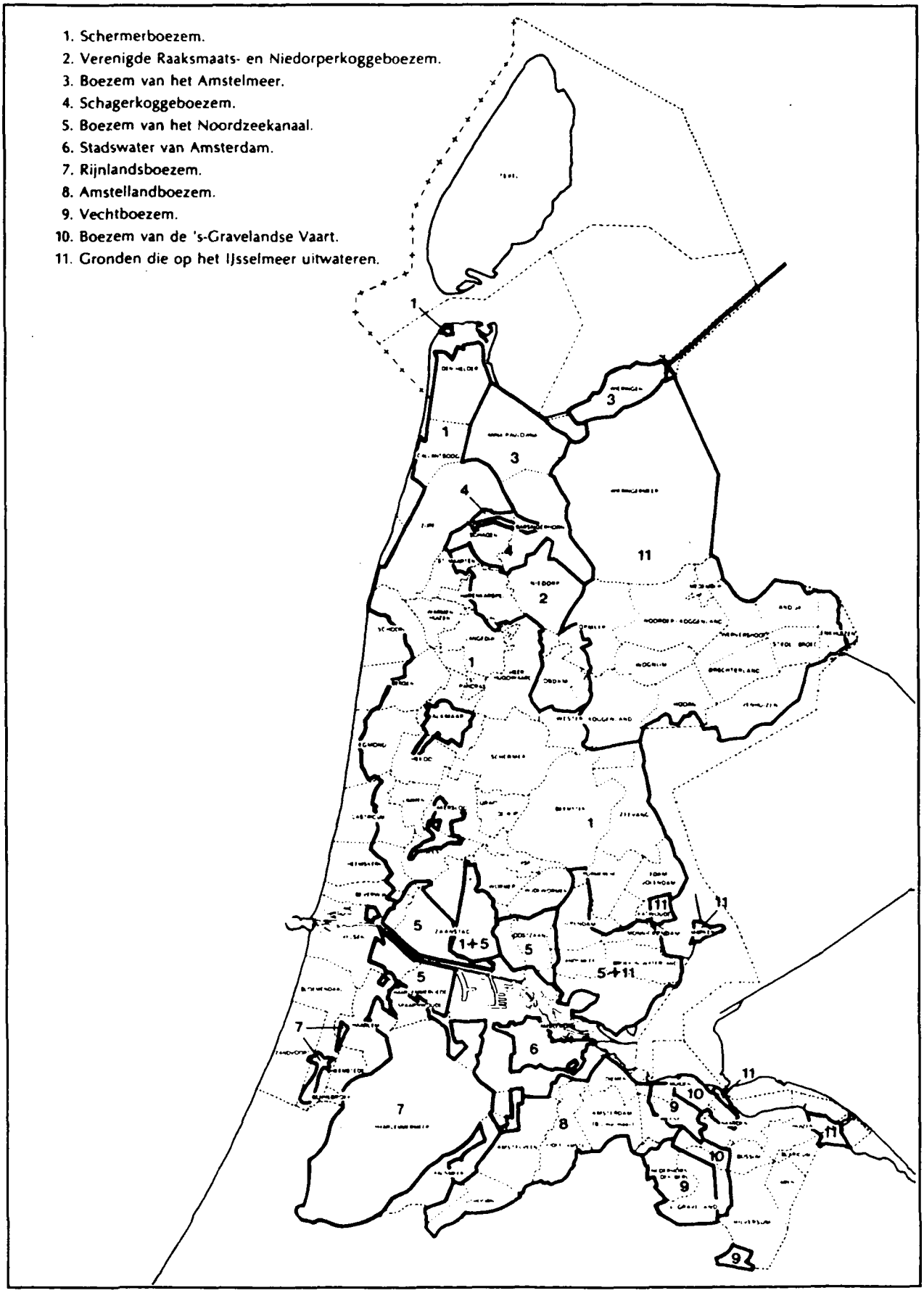

9. De voornaamste waterwegen rond 1850

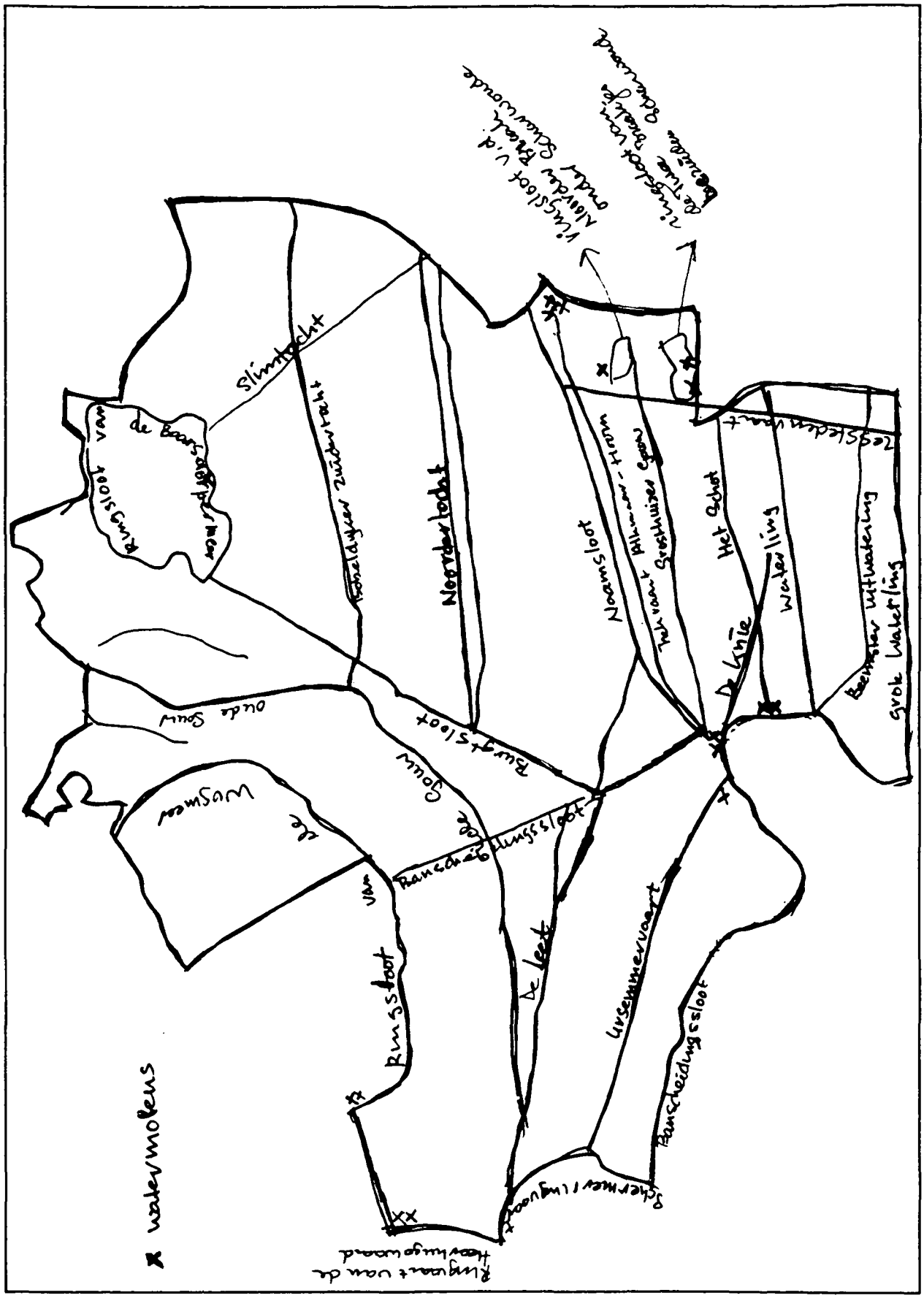

10. De voornaamste waterwegen rond 1940

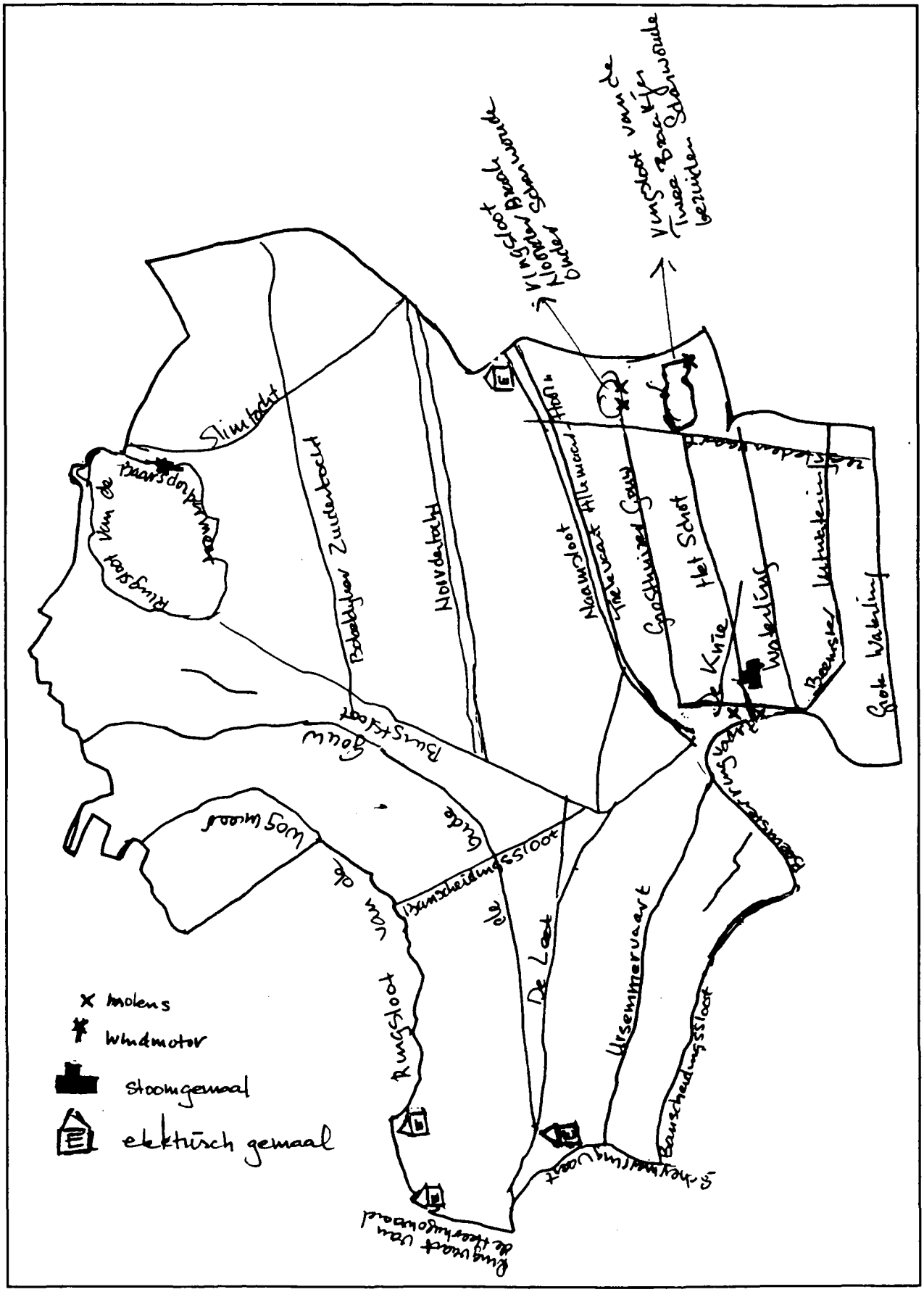

11. De voornaamste dijken, kaden en wegen rond 1850

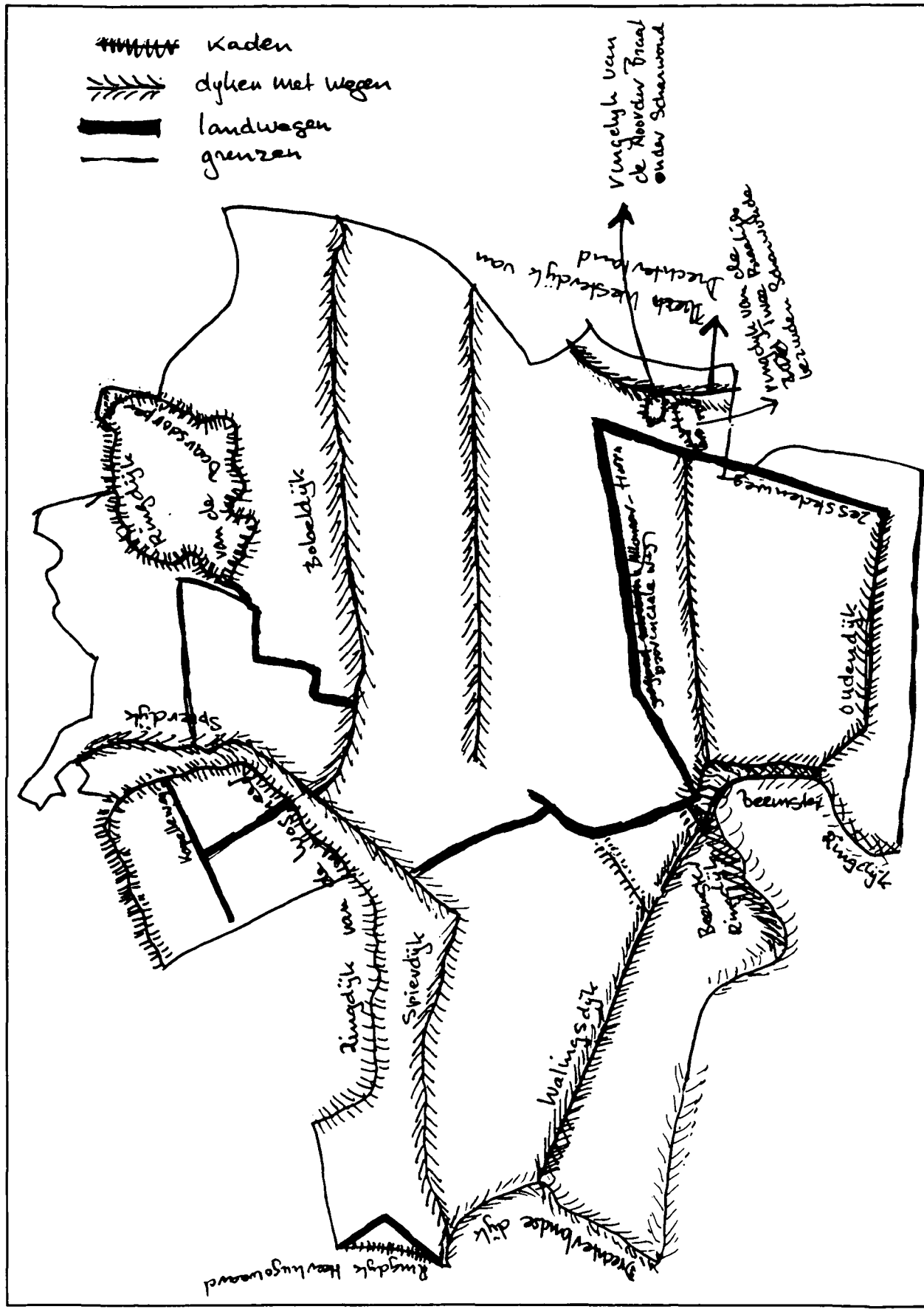

12. De voornaamste dijken, kaden en wegen rond 1940

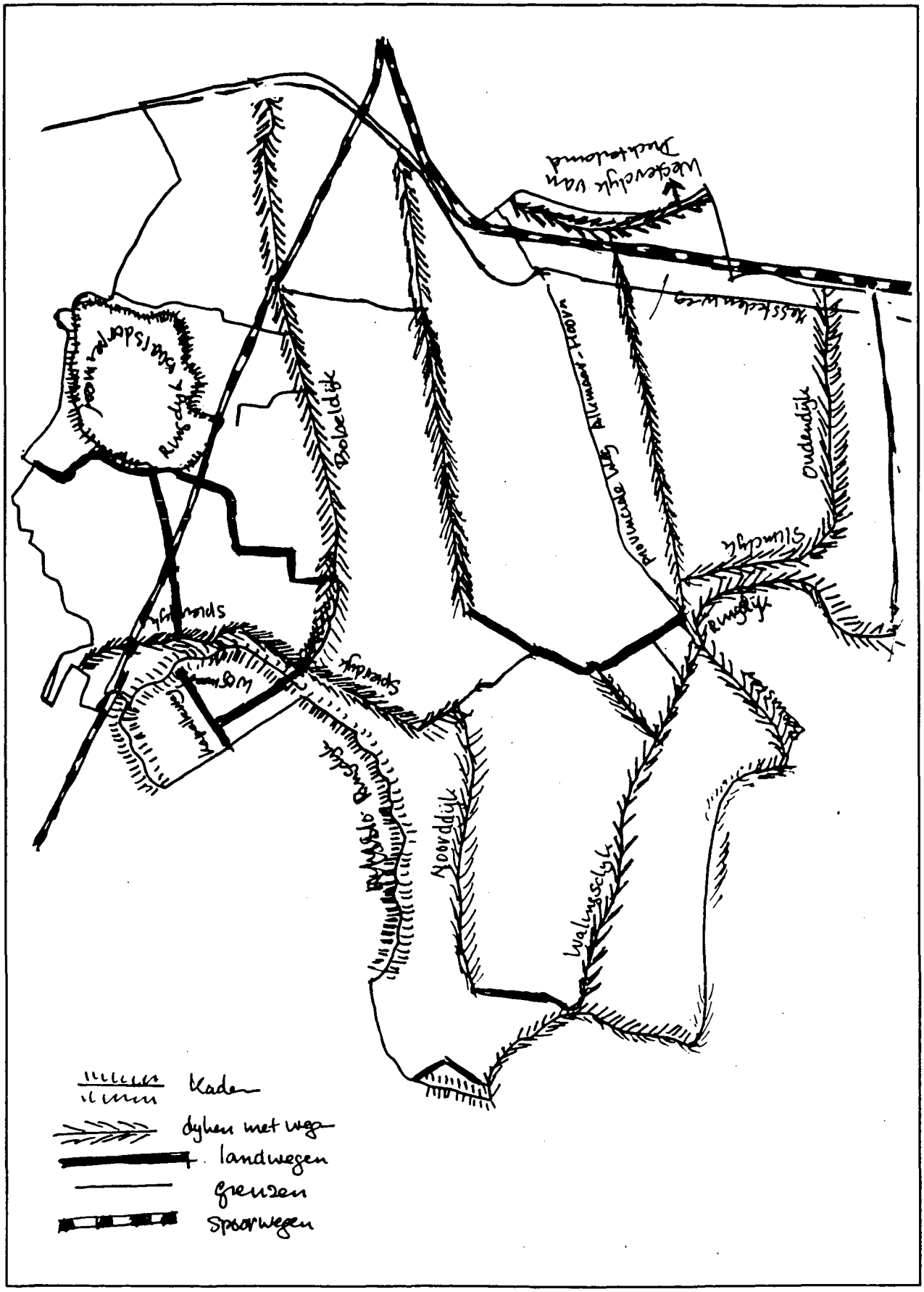

13. Bodemkaart

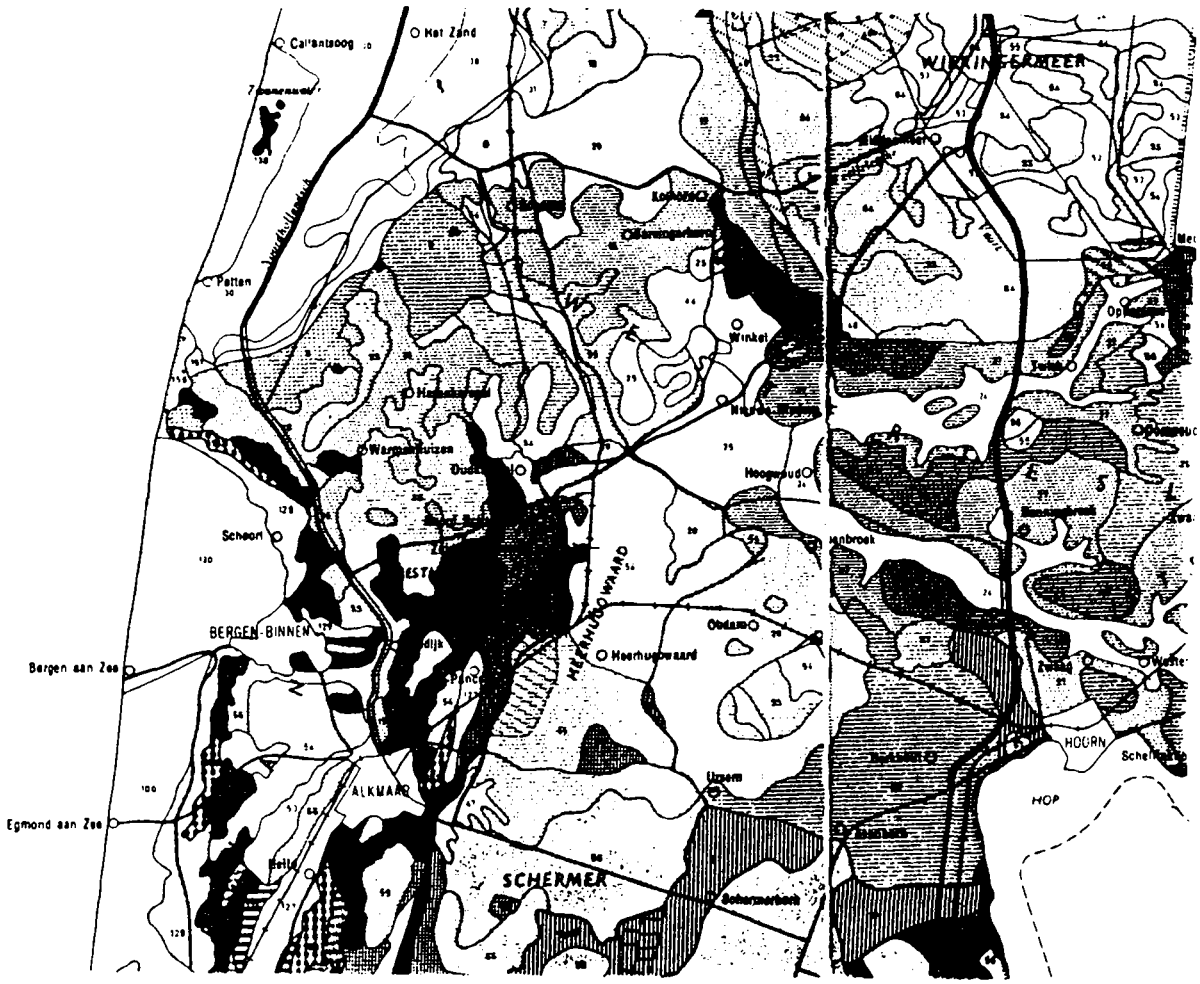

Register

Gemeente Wester-Koggenland/Ursem

001	Drechterlandsedijk 18	Woonhuis	11130
002	Kerkepad 1	Pastorie	11131
003	Kerkepad 4	Kerk	11132
084	Kerkepad bij 4	Baarhuisje	11563
004	Noorddijkerweg 1	Kerk	11133
085	Noorddijkerweg 11	Boerderij	11564
005	Walingsdijk 10	Dijkwoning	11134

Gemeente Wester-Koggenland/Avenhorn

006	Het Hoog 4; 5; 6	Woonhuizen	11135
007	Het Hoog 19	Dubbel woonhuis	11136
008	West 1	Woonhuis	11137
009	West 5	Dokterswoning	11138
010	West 19	Kerktoren	11139
011	West 20; 21	Dorpsschool; Onderwijzerswoning	11140
012	West 87A	Boerderij	11141

Gemeente Wester-Koggenland/De Goorn

013	De Goorn 21A	Café-woonhuis	11142
014	De Goorn 28	Woonhuis	11143
015	De Goorn 37	Woonhuis	11144
016	De Goorn 45; 47	Boerderij	11145
017	De Goorn 50	Klooster	11146
018	De Goorn 54	School	11147
019	De Goorn 67	Pastorie	11148
020	De Goorn 69	Kerk	11149

Gemeente Wester-Koggenland/Berkhout

022	Kerkebuurt 137	Woonhuis	11151
021	Kerkebuurt 170	Pastorie	11150
023	Kerkebuurt 172	Kerk	11152
024	Kerkebuurt bij 172	Begraafplaats met lijkenhuisje	11153
025	Kerkebuurt 186	Boerderij	11154
026	Kerkebuurt 188	Woonhuis	11155
027	Kerkebuurt 190	woonhuis	11156
028	Oosteinde 74	Boerderij	11157
029	Oosteinde 86	Boerderij	11158
030	Oosteinde 107	Boerderij	11159
031	Oosteinde 133	Boerderij	11160
032	Westeinde 242	Boerderij met woonhuis	11161
033	Westeinde 276	Boerderij	11162
034	Westeinde 291	Boerderij	11163
086	Westeinde 312	Boerderij	11565
087	Westeinde 314	Rentenierswoning	11566
035	Westeinde 318	Woonhuis	11164

Gemeente Wester-Koggenland/Oudendijk

036	Slimdijk t.o. 2	Woonhuis	11165

Gemeente Wester-Koggenland/Scharwoude

037	Scharwoude 8	Kerk	11166
038	Scharwoude 13	Pastorie	11167
039	Scharwoude bij 13	Bedrijf	11168
040	IJsselmeerdijk	Begraafplaats	11169
041	Stationsweg 4	Station	11170

Gemeente Wester-Koggenland/Spierdijk

042	Noordspierdijkerweg 207	Boerderij	11171
043	Noordspierdijkerweg 214	Boerderij	11172
044	Spierdijkerweg 103	Bejaardentehuis; Klooster	11173
045	Spierdijkerweg 107	Pastorie	11174
046	Spierdijkerweg 105	Kerk	11175
047	Spierdijkerweg t.o. 105	Begraafplaats	11176
048	Spierdijkerweg 120	boerderij	11177
049	Spierdijkerweg 121	Boerderij	11178

Gemeente Wester-Koggenland/Zuidermeer

050	Koggeweg 1	Boerderij	11179
051	Zuidermeerweg 48	Kerk	11180
052	Zuidermeerweg bij 48	School	11181

Gemeente Wester-Koggenland/Buitengebied

053	Baarsdorpermeer 9	Meubelfabriek	11182
054	Beets Koogkade 2	Gemaal	11183
055	Bobeldijk	Boerderij	11184
056	Bobeldijk 22	Boerderij	11185
057	Bobeldijk 28	Boerderij	11186
058	Bobeldijk 39	Woonhuis	11187
059	Bobeldijk 91	Boerderij	11188
060	Bobeldijk 103	Boerderij	11189
061	Bobeldijk 113	Boerderij	11190
062	Dorpsweg 67	Boerderij	11191
063	Dorpsweg 83	Boerderij	11192
064	Drechterlandsedijk 26	Gemaal	11193
065	Grosthuizen 53	Boerderij	11194
066	Grosthuizen 54	Boerderij	11195
067	Grosthuizen 68	Gemeentehuis	11196
068	Grosthuizen 69	Woonhuis	11197
069	Grosthuizen t.o. 69	Begraafplaats	11198
070	Grosthuizen 71	Boerderij	11199
071	Grosthuizen 73	Onderwijzerswoning	11200
072	Grosthuizen 99	Boerderij	11201
073	Noorddijkerweg 39	Boerderij	11202
074	Noorddijkerweg 51	Boerderij	11203
075	Noorddijkerweg 94; 96	Woonhuis	11204
076	Noordermeerweg 10	Boerderij	11205
077	Slimdijk 10	Gemaal	11206
078	Verlaatsweg 32	Woonhuis	11207
079	Verlaatsweg 48	Boerderij	11208
080	Wogmeer 88; 88A	Boerderij	11209
081	IJsselmeerdijk 17	Boerderij	11210
082	Zuidermeerweg 4	Boerderij	11211
083	Zuidspierdijkerweg 49	Woning	11212

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
mw. drs. H.S. Danner en mw. drs. P.E. Devilee
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, augustus 1994